

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
יתרו
שבט ה'תש"פ ב'של"א
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

נושאי השיעור:

המשך הבירור האם קטן פחות מבן שש עולה למניין הקרואים בספר תורה, וכן לשאר הדינים כגון זימון, קידושין, נטילת ידים ומקח וממכר. בירור דעת הרמב"ם, והסבר חדש שלא היה שייך בזמנם שקטנים בגיל שש או שבע יקראו בתורה.

מעלת הזימון, ומאיזה גיל אפשר לצרף קטן לזימון שלושה או עשרה. נטילת ידים באמצעות ילד קטן.

מכתב תגובה לדברים שנאמרו בשיעור הקודם, המציין לרבים מחכמי תימן ומחכמי זמנינו הסוברים שאין מצרפים קטן פחות מבן שש למניין הקרואים, ובעניין מנהגינו לענות אמן אחרי ברכת קטן אפי' פחות מגיל שש.

עדות על כמה ת"ח שגרסו בברכת שלא עשני גוי, הגימ"ל בדגש.



כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 531

קול הלשון – 03-6171031



השיעור מוקדש לרפואת ולהצלחת הרך הנימול יוסף שיחי'
בן לידידנו הרב אוהד נהארי יצ"ו מעיר רחובות ת"ו,
ולרפואת והצלחת היולדת מרת שירן בת אברהם שתחי'.
המקום ב"ה ירצה נזבתם, ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם,
וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת הדרך הנימול יוסף, בן ידידנו הרב אוהד נהארי מעיר רחובות. זכיתי השבוע ביום חמישי להיות לו לסנדק, וכן לרפואת ולהצלחת היולדת, מרת שירן בת אברהם שתחיה. המקום ב"ה ירצה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילם, וימלא כל משאלות לבם לטובה. ויוסיפו לעשות עוד כהנה וכהנה להגדיל תורה ולהאדירה. וזה הקטן, גדול יהיה, כיוסף הצדיק, אבי"ר.

המשך הבירור האם קטן פחות מבן שש עולה למניין הקרואים בספר תורה, וכן לשאר הדינים כגון זימון, קידושין, נטילת ידים ומקח וממכר. בירור דעת הרמב"ם, והסבר חדש שלא היה שייך בזמנם שקטנים בגיל שש או שבע יקראו בתורה.

התחלנו לדבר בשיעור הקודם, לגבי דין קטן פחות מבן שש לקריאת ספר תורה, וכן לזימון.

כל הנידון הוא באופן שהקטן יודע למי מברכים, ובספר תורה בעיניו ג"כ שהוא יודע לקרוא. האם הוא יכול להיחשב ממנין שבעת הקרואים לס"ת, או שלא. והשאלה לדידן, אינה רק בשבת שעולים שבעה עולים, אלא גם בשני וחמישי וכו', וכן בימים טובים ובראש חודש שעולים ארבעה או חמשה, וכן הלאה. בכל אלו מנהיגנו שהקטן מצטרף למנין העולים, עמ"ש מהרי"ץ בשו"ת פער"צ, וכד' הרמב"ם בחיבורו.

השאלה אם כן היא גם בקטן פחות מבן שש, האם יתרגמו על קריאתו. כיון שנהוג, כי מתרגמים על עליית הקטן.

ידוע ומובן מאליו, כי כאשר מעלים לתורה הרבה ילדים קטנים, מזמינים אפילו ילדים קטנים בגיל שלוש או ארבע שנים, גם אם הם לא בתורת קריאה בכלל. וללא תרגום. הסיבה היא, מכיון שאין העלאתם אלא מתורת חינוך בעלמא. אלו הם 'קטני קטנים'. באופן שאינם ממנין שבעת העולים, פשיטא שמעלים אותם. אפשר שיעלו בתוספת ברכות שלפניהם ושלאחריהם, ואפשר גם בלי לברך. אבל

השאלה הנשאלת היא באופן שמעלים קטן כחלק משבעת העליות לתורה, וכדומה, האם קטן כל כך יכול להצטרף, או שלא.

השאלה אינה שייכת דוקא לקריאת התורה, אלא לעוד נושאים רבים. הנושא מברר בעצם את תקפו של מעשה הקטן. נפקא מינה כגון לקידושין, לדיני זימון, מקח וממכר, ועוד עניינים שונים שנזכיר בעז"ה בהמשך הדברים, השייכים כולם מעניין לעניין, באותו עניין.

לגבי נטילת ארבעת המינים ידועה ההלכה המפורסמת [שלחן ערוך סי' תרנ"ח], כי ביום הראשון אין ליתן אותם לקטן, לפני שהגדול יצא בהם ידי חובה. הטעם הוא, מכיון שאין לו כח הקנאה מן התורה, וממילא כאשר הגדול עוד לא יצא בהם ידי חובה, הקטן אינו יכול לחזור ולהקנות לו אותם בחזרה, והוא לא יצא ידי חובה. הדין הזה הבאתי בס"ד גם בשלחן ערוך המקוצר סי' קי"ח סעיף י"ז יעו"ש.

אמנם בשאר ימי חג הסוכות, שנטילת הלולב היא מדרבנן, יכולים להקנות לקטן עוד לפני שיצאו ידי חובה. כי רבנן תיקנו תקנה קבועה [משנה גיטין דף נ"ט ע"א] על הפעוטות, מקחן מקח, וממכרן ממכר. דהיינו, שלמעשיהם וקניינם ישנו תוקף מחייב. גם לגבי מתנות. רבנן עשו זאת מפני תיקון העולם, שיהיה לו כדי חייו. חכמינו ז"ל נתנו אישור למעשיו, ואמרו שהם תופסים ומועילים. אם הוא מכר, קנה או הקנה, מעשיו נחשבים.

ובכל אופן, הקניין אינו תופס אלא מדרבנן. מן התורה, מקחו אינו מקח, וממכרו אינו ממכר. וכיון שכן, אין להקנות לקטן את הלולב לפני שהגדול יצא בו ידי חובה, כי מפורש בתורה [ויקרא כ"ג, מ'], וּלְקַחְתֶּם לָכֶם, בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן. נטילת לולב ביום הראשון היא מן התורה, והתורה אומרת וּלְקַחְתֶּם לָכֶם. ודורשים חז"ל [בכמה מקומות] לָכֶם, משלכם. לכן לא מקנים לקטן את הלולב ביום הראשון לפני שיצאו בו ידי חובה.

להבין משהו, אבל הוא לא מצטרף. השאלה היא לגבי קטן שקישר את הדברים מעצמו, ומבין משכלו למי מברכים, האם קטן חרף כל כך, פיקח, יכול להצטרף לזימון?

התשובה היא שלא. אעפ"י כן, הוא לא מצטרף לזימון. הדין הוא קבוע בלי יוצא מן הכלל, כי על קטן פחות מבן שש אין מזמנין.

סיימנו את ההלכה וכתבנו, ולזימון עשרה, מנהגינו שמצרפים אפילו שלושה קטנים. כך כתבנו בס"ד בש"ע המקוצר בהלכות זימון.

ובדיני קריאת התורה [ס"ו ס' סעיף ג'] כתבנו בס"ד בזה"ל, קטן היודע לקרות ויודע למי מברכין, עולה ממניין שבעה. וכן הוא מנהגינו לחנך את הקטנים לקרות בספרתורה ממניין העולים, מכבן שש כבן שבע. ובפרט המנהג קבוע שעולה תמיד קטן לששי (עד היותו בן י"ג שנה), מפני מעלתו המיוחדת של הששי על פי הזהר הקדוש. מה המיוחד בששי? הרי הוא יכול לעלות גם שביעי או רביעי וכדומה. מדוע נהגו דוקא בששי? התשובה היא שלקריאת ששי ישנה מעלה מיוחדת. זה מפורסם.

להלכה זו שאין מעלים את הקטן פחות מבן שש להצטרף לשבעה קרואים, לא היה לי מקור מפורש בכתובים, לכן [בהערה ד'] כתבתי בס"ד כך, ידוע. כאשר אני כותב בעיני יצחק "ידוע", פירוש הדבר הוא, שהמסורת נמסרה בידינו מפי תלמידי חכמים. אינני יכול לציין לספר מסויים ששם המנהג כתוב, אבל כך ידוע לנו במסורת. זהו המנהג המשתלשל בידינו למעשה. מנהג מקובל.

הסברנו אחרי כן, מהיכן קבענו בדיוק את גיל שש, ומה המיוחד דוקא בגיל זה, בזה הלשון, וכשם שמצינו לגבי זימון דלא מצרפינן קטן פחות מבן שש, משום דבעינן שיהא בן דעת, כיון שהוא מצטרף עם גדולים אעפ"י שידוע למי מברכין, כמבואר בתשובת הריב"ש ובב"י סימן קצ"ט.

למעשה, השאלה שאנחנו דנים עליה, כתובה במפורש בש"ע המקוצר [סימן ל"ג סעיף כ"ב] להלכה ולמעשה. אך מכיון שהעניין התעורר שוב בזמן האחרון, מצאתי צורך ללבן את הנושא משרשיו, ובס"ד נתחדשו עוד כמה חידושים, בכמה פרטים.

כך כתוב בש"ע המקוצר שם, קטן, מנהגינו שמצטרף לזימון בשלושה, אם הוא יודע למי מברכין, מכשהוא כבן שבע או שמונה, כל חד לפום חורפיה. לא כל קטן מבין כי מברכים את הקב"ה, לכן צריכים לבדוק אותו. אבל פחות מבן שש, גם אם הוא יודע מעצמו (דהיינו בלא שילמדו אותו) למי מברכים, אין מזמנים עליו. דהיינו, אפילו אם הרגילו את הקטן לומר שהוא מברך להקב"ה. הדריכו אותו ואמרו לו, אם שואלים אותך שאלה כזו, תענה כך וכו'.

בעונותינו הרבים יש על כך משל אצל האשכנזים. הוא הגיע מקלקול השפה העברית בזמננו. שאלו איזה ילד, כאשר דורשים אותו בשלומך, מה אתה עונה? מה עונים?

השיב להם הילד, תלוי אם זה בעברית או ביידיש. בעברית עונים, "טוב מאד". וביידיש עונים, "ברוך השם"...

הילד הקטן לא תפס את מה שהוא אמר, וחשב רק כי יש אלו הבדלי שפות גרידא. הוא לא ידע, כי אנשים שאינם יראי שמים תיקנו את שפת העברית החדשה, ולפיכך הרגילו אותם לדבר בלא להזכיר את שם השם. רח"ל.

נחזור לעניין זימון. אם שואלים את הילד, למי מברכים? והוא עונה, להקב"ה. וממשיכים ושואלים אותו, היכן הקב"ה נמצא? והוא עונה, בשמים. הכל טוב ויפה, אבל בכל זאת אין מזמנין עליו, אם עדיין אינו בן שש שנים. הרגילו את הילד לדבר כך, אבל הוא עדיין לא מבין זאת. אמנם, יכול להיות קטן שמבין זאת מעצמו לבד. לא הדריכו אותו ואמרו לו, כאשר שואלים אותך כך, תענה כך, וכו'. אפילו אם הדריכו אותו יכול להיות שהוא כבר מתחיל

לפיכך לא דאמי לעניית אמן על ברכת תינוק, שכתבנו לעיל, דאפילו פחות מבן שש עונים אחריו אמן, וכמו שנוהגים לענות גם אחרי הקטנים ביותר כשעולים לס"ת כנזכר בסוף סעיף זה.

הכי נמי מסתברא דהוא הדין לקריאת ספר תורה, שאינו עולה ממניין ז' קרואים אלא יותר מבן שש מהאיי טעמא. וע"ע למהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ב' סימן צ"ז ד"ה ועוד. זהו ההסבר שלנו למנהג.

וגדולה מזו מצאתי למה"ר סעדיה עֲדְנִי בפירושו כת"י על הרמב"ם (פ"ב מתפילה הלכה י"ז) וז"ל, פירוש, צריך שיהיה חריף בדעתו כדי שיבין שמברכין לשם. והנראה שיהיו שני קרובים לעשר שנים ע"כ. הדין הזה האחרון, קצת נשמע לנו משונה. מה"ר סעדיה עדני, אחד מחכמי תימן לפני כת"ק מאות שנים, כתב, כי נראה לא להעלות קטן עד שיהיה קרוב לעשר שנים. הערנו על כך, ולא נהגו כן. בהמשך השיעור ננסה להבין, כיצד הוא הגיע למסקנא כזו, שאין להעלות קטן פחות מבן עשר. אבל במציאות איננו צריכים להתחשב בדעתו, כי המנהג הוא לא כך. ברור שנוהגים לצרף קטן לעלייה לתורה, אפילו אם הוא פחות הרבה מבן עשר שנים. עכ"פ בדורות שלנו.

הוספנו בהערה שם, וברבינו מנוח שם כתב, דהיינו כבן שבע כבן שמונה יעו"ש, וזהו כלשון הרמב"ם לגבי זימון. וע"ע בב"י שם לגבי דברי הרי"ף שכתב לגבי זימון דמיירי בקטן בן תשע או עשר, ובאור זרוע סימן מ"ג.

נמצאנו למדים כי בעצם עוד לפני שאנחנו דנים וחוקרים, ההלכה למעשה כתובה כאן לפנינו. אבל בכל זאת צריכים להבין, מדוע הרמב"ם לגבי זימון כתב את הגיל, ואילו לגבי קריאת ספר תורה הוא לא כתב את הגיל, ומאידך לגבי מקח וממכר ודיני אישות הוא כן כתב את הגיל? מדוע לגבי קריאת התורה בייחוד, הוא

לא מציין את הגיל, כפי שכתב בהדיא בשאר המקומות?

בשביל לענות על כך בס"ד בצורה יסודית, צריכים לראות את לשונות הרמב"ם במקורם.

בדיני תפילה [פרק י"ב הלכה י"ז] הוא כתב כך, קטן היודע לקרות, ויודע למי מברכין, עולה ממנין הקוראים. הוא לא פירט את הגיל. אמנם, רבינו מנוח [שם] כתב מעצמו בזה"ל, והיינו כבן שבע או שמונה. רואים שהרמב"ם בעצמו לא פירט את הגיל.

אמנם לגבי זימון הוא פירט את גיל הקטן, והדבר אומר דרשני. אם דיני זימון היו כתובים לפני דיני קריאת התורה, אולי היינו יכולים לומר שהוא סמך על מה שכתב מקודם. אבל דיני קריאת התורה כתובים לפני כן. מה גם שבכלל לא בטוח שאפשר לומר כזה דבר, שהרמב"ם סמך על מה שכתב מקודם. איננו יודעים אם הרמב"ם עשה חשבונות כאלו, שישמכו הקוראים על מה שכתב בהלכות קודמות. ובכלל אינני חושב שהוא כתב את החיבור לפי הסדר, אף כי מסתבר שלקראת הסוף ערך את הכל מחדש, ושיהיה מתאים לפי הסדר האחרון.

ובכן, בדיני זימון [פרק ה' הלכה ז'] הרמב"ם כתב כך, קטן היודע למי מברכין, מְזַמֵּן עליו. ואף על פי שהוא כבן שבע כבן שמונה. ומצטרף בין למנין שלושה בין למנין עשרה לְזִמְן עליו. הרי שלגבי ספר תורה הוא לא פירט את הגיל, לגבי ברכות הוא כתב.

והנה, מה"ר סעדיה עדני שכתב בקריאת ספר תורה לגבי קטן, דהיינו דוקא ביותר מבן עשר שנים, לא השווה זאת לזימון. אפילו שהרמב"ם אמר לגבי זימון במפורש דהיינו כבן שבע או שמונה, על כרחנו הוא סובר שישנו חילוק בין דיני זימון, לבין דיני קריאת התורה. ולכן לא הקשינו ולא הערנו עליו מהאיי טעמא. אבל צריך לדעת, מה נשתנה?

גדולה, אבל בת אחת עשרה שנים – הואיל ונתקדשה לדעתה, הרי זו מקודשת למיאון. כיון שקידושה מדרבנן, לכן היא צריכה רק למאן, ולא גט. ברגע שאינה מעוניינת בקידושיו, תאמר, אי אפשי בבעלי זה, ושלוש על ישראל.

בהלכות מכירה [פרק כ"ט הלכה ו'] אשר מהם מתחיל כל שורש העניין, כמו שראינו בגמרא בגיטין [דף נ"ט], אותה הבאנו בשיעור הקודם, כתב הרמב"ם כך, קטן עד שש שנים, אין הקנייתו לאחרים כלום. אפילו אם היה לו חפץ פרטי, שאינו קשור לאביו, וכגון שהוא יתום וכיוצא בזה, והקנה אותו לאחר, המכירה אינה תופסת במאומה. ומשש שנים עד שיגדיל, בודקין אותו, אם יודע בטיב משא ומתן, מקחו מקח, וממכרו ממכר, ומתנתו מתנה. אם הוא מבין בעסקים, הקניין חל. בין בדבר מרובה, בין בדבר מועט, בין מתנת בריא, בין מתנת שכיב מרע.

מדגיש הרמב"ם, ודבר זה מדברי חכמים כמו שביארנו, כדי שלא יבטל ולא ימצא מי שימכור לו, ולא יקח ממנו, והכל במטלטלין, אבל בקרקע אינו מוכר ולא נותן, עד שיגדיל.

ממשיך הרמב"ם שם [הלכה ח'] לכתוב כך, בודקין את הקטן אם יודע טיב משא ומתן, או אינו יודע עד שיגדיל. לפי שיש שם קטן נבון, שהוא יודע והוא בן שבע, ויש אחר שאפילו הוא בן שלוש עשרה, אינו יודע בטיב משא ומתן. ישנם ילדים שאפילו בגיל י"ג אינם מבינים.

עוד אומר הרמב"ם שם [הלכה י"ח], השכור, מקחו מקח וממכרו ממכר, ומתנותיו קיימין. אפילו שהוא השתבש, קניינו חל. כך אנחנו נוקטים גם לגבי גרימת נזקים. הוא לא יכול להתחמק ולומר שהוא היה שתוי, בתקוה שיפטרו אותו. תשובה זו אינה מועלת, והוא חייב לשלם. ואם הגיע לשכרותו של לוט, והוא השכור שעושה ואינו יודע מה יעשה, אין מעשיו כלום, והרי הוא כשוטה, או כקטן פחות מבן שש.

שאלה מהקהל: אולי זימון שאני, שחובתו מן התורה, אבל קריאת ספר תורה היא מדרבנן?

תשובת מרן שליט"א: אפילו שישנם האומרים כי זימון הוא מן התורה, ולומדים זאת מן הכתוב, אבל רוב הפוסקים סוברים שחובו רק מדרבנן, וכן היא פשוט הרמב"ם. מאידך, עניין הזימון קל יותר מספר תורה, כי שם הוא רק מצטרף אל שני הגדולים, אבל לגבי ספר תורה הוא עולה ממש, ומוציא את הציבור לבדו ידי חובתם. בקריאת ספר תורה, מצד העניין, ישנו צד חומרא עוד יותר מן הזימון. ומה שאמרנו כי בזימון הוא רק מצטרף, היינו מפני שהוא לא המזמן בעצמו, אלא רק מצטרף ביחד עם הגדולים. אבל בקריאת ספר תורה העניין חמור יותר, כי הוא נחשב ממש כחלק מן העולים. [הרחבה בהמשך השיעור].

בהלכות אישות [פרק ד' הלכה ז'] כתב הרמב"ם כך, קטן שקידש, אין קידושיו קידושין. אם ילד קטן קידש אשה גדולה, אין לכך שום משמעות. הקידושין אינן תופסים. אבל גדול שקידש את הקטנה היתומה, או קטנה שיצאת מרשות אב, אם היתה פחותה מבת שש אף על פי שהיא נבונה לחש ביותר, ומכרת ומבחת, אין כאן שם קידושין, ואינה צריכה למאן.

אומר הרמב"ם, כי הקידושין אינם תופסים בקטנה, ואפילו אם היא נבונה לחש ביותר. הוא תפס את לשון הפסוק בישעיה [ג', ג'], חָכָם וְנָבוֹן לְחָשׁ. ואמנם, המפרשים פירשו שם כמה פירושים שונים, שלא מתאימים כאן. אבל מכל מקום מובן מדברי הרמב"ם, שהוא מתכוון לומר שהילדה פיקחית. גם בתרגום שם כתוב, חָכָם וְנָבוֹן לְחָשׁ. לפי תפסיר רס"ג [התשנ"ד, דף ה"ז, נבון ושנון]. המדובר על ילדה בעלת מחשבות ורעיונות, האומרת דברים משכלה. ממציאה חידושים מעצמה, לפתור בעיות. ואעפ"כ לא.

מסיים הרמב"ם, ואם היתה מבת עשר ומעלה, אף על פי שהיא סכלה ביותר – אפילו טיפשה

רואים שוב הפעם, ולאורך כל הדרך, וגם לגבי מזונות בניו, בפרק י"ב מהלכות אישות הלכה י"ד. ואולי אין לזה קשר ושייכות לנ"ד, כי הגיל שש הוא הגבול הנמוך ביותר. הרמב"ם הזכיר בכל המקומות, את הגיל שש כקובע. מדוע לגבי קריאת ספר תורה הוא לא הזכיר את הגיל שש? זה אומר דרשני, ובכל אופן צריכים לזכור גם, שרבינו מנוח השווה את קריאת התורה לזימון.

אמנם לגבי זימון הרמב"ם לא אמר את הגיל שש, אלא כבן שבע או שמונה. ממילא היו שהבינו כי כן הוא בדוקא, אבל פחות מגיל שבע או שמונה, אי אפשר לצרפו. לדבריהם, הוא עדיין לא בר חינוך לעניין זה. כי במצב כזה לא די לנו שהוא מבין עניין, אלא צריך הבנה עוד יותר מזה, והיא בגיל גדול יותר.

אמרנו בשיעור הקודם, שחלה איזו התפתחות כלפי הדורות שעברו, בהתנהגות הילדים. מסתבר שזה אירע בגלל תנאי החיים. קל וחומר בשנים האחרונות, שהשתכללו יותר. לכן ילדים בגיל שש, שבע או שמונה, בדורות שעברו, עוד לא ידעו, אבל היום הם יודעים יותר.

כך אפשר אולי להסביר את הרמב"ם. על-פי החילוק וההבדל שבין הדורות.

אבל נראה לי עוד יותר מזה, והיא תשובה פשוטה יותר. חידוש זה זכיתי לו בס"ד רק בימים האחרונים. אצלינו קריאת התורה היא קלה יחסית כלפי דורות הקדמונים שעברו. אצלינו אין הבדל בין המעמידים, כגון רביע או זקף, פזר או אזיל ואתי. כל המעמידים הם אותו הדבר. גם לא ידוע היום שום הבדל בין שופר הולך, למארכה ולדרגא, וכדומה. כל הטעמים המשרתים אותו הדבר. המארי מלמד את הילדים ואומר להם על הכל, או "יסיר" דהיינו מוליך, או "ירזם" דהיינו מעמיד, או "יפרק" שהוא המפריד.

אלו הם הטעמים הידועים לנו היום. אבל בדורות הראשונים ידעו והכירו בכל חילוקי המנגינות. ממילא הקריאה מסובכת יותר. אינה פשוטה כלל ועיקר. אפילו אם יהיה ילד שידע לדבר וגם לקרוא, אבל בכל זאת יהיה לו קשה להגיע לרמת קריאת התורה כמו שצריך, כפי שהיה בזמנם. לא מצוי.

בעונותינו הרבים, חילוקי נגינות הטעמים נשתכחו. לא רק מאתנו, אלא מכל קהילות ישראל. אל תחשבו כי האשכנזים והספרדים העושים הבדלי ניגונים בין הטעמים, ניגוניהם מקוריים. כבר הארכנו על כך בעבר ובשיעור מוצש"ק עקב וראה ושופטים שנת התשע"ז, ומוצש"ק בראשית ויחי שנת התשע"ח, אז הבאנו כי גדולים וטובים מהם, לפני כארבע מאות או חמש מאות שנה, כתבו שהניגונים נשתקעו ונשתכחו.

גם רואים עוד, למי שמבין ומבחין, שניגוניהם אינם מתאימים אל הכללים הכתובים. ומאידך, הניגונים המועטים שנשתמרו אצלנו, כגון אתנחה ותביר ועוד כהנה, אלו נשארו מקוריים. אולם אעפ"י כן, ניגוני הטעמים המקוריים בשלמותם, כפי שהיה ידוע בדורות הראשונים, נשכחו מכל העולם. אפילו במחברת התיגאן מביא הסבר לכל טעם וטעם, כיצד הוא צורת ניגונו. ובספר מקנה אברהם דבלמש, הרחיב בפרטיפרטים וכו'.

לכן נראה שהרמב"ם לא ראה צורך לכתוב מאיזה גיל הקטן איננו יכול לקרוא, כי הוא הבין שלא שייך בכלל שקטן פחות מגיל שש ידע לקרוא את קריאת התורה, כי היא דורשת מומחיות גדולה. יתכן גם שאפילו ילד בן שבע או שמונה לא ידע. רק אולי בן תשע או עשר, אבל קשה לקבוע את הגיל במדויק. לכן הרמב"ם סתם ולא כתב את הגיל.

אמנם כל זה נכון רק לזמנם. אבל אצלנו, אפילו שרואים ילדים אפילו כבני שש או שבע המסוגלים לקרוא בתורה, אין זאת אלא מפני

את הרעיון, וחשבו לעשות אותו חצי מעמיד. האמת היא שניגון התביר הוא ארוך, אך שבור בסופו. ברם אלו דברים דקים.

הערה מהקהל: הנני יכול להעיד כי על ידי שחמי קרא בנוסח שגדרי, וכשהוא העמיד כדרכו את התביר באופן זה, הפסוקים קיבלו ממש משמעות אחרת.

תשובת מרן שליט"א: נכון. כבר דיברנו על כך בעבר [מוצש"ק ויחי ומוצש"ק שמות שנת התשע"ח].

סיכום הדברים, הסברנו בס"ד מדוע הרמב"ם לא פירט את הגיל לגבי קריאת התורה, וגם אולי יתיישב בזה גם מדוע מה"ר סעדיה עדני כתב במפורש שהקריאה היא רק לילד מגיל עשר שנים. מהר"ס עדני סבר כי הדבר איננו תלוי רק בדעת הקטן, האם הוא יודע למי מברכים, כי זה שייך גם בקטן שהוא פחות מגיל עשר, אלא מפני שקריאה בספר תורה מצריכה חכמה נוספת, שהיא צורת הקריאה בעצמה. בשביל לקרוא עם כל כללי הניגון, צריך בקיאות מיוחדת, והקטנים לא מגיעים למדה זו. מצד למי מברכים, אין הבדל בין קס"ת לבין זימון.

*

כל ההסברים האלו נאמרו רק לגבי קריאת התורה. אך לגבי זימון, הבית יוסף מביא את תשובת הריב"ש, ובהמשך השיעור נראה בס"ד את הדברים מתוך הספר, והוא כותב בהדיא, כי כל חריפות וידיעת הקטן יכולה להשפיע רק אם הוא גדול מבן שש שנים, אבל אם הוא פחות מגיל שש, אין שום משמעות לחכמתו.

לכן צריכים לחקור ולהבין את עומק העניין. מהו החסרון שישנו בקטן פחות מגיל שש שנים, שאיננו יכול לצרפו בשום אופן. הריב"ש אומר עליו, כמו שנראה בהמשך בס"ד, שהוא כמי שאינו בן דעת.

שצורת קריאת התורה שלנו פחות מסובכת. כך הוא לפי המצב שלנו. כולנו ירדנו דרגא. אבל מבחינת הילדים נוצר שינוי, שאפשר להעלות אותם עוד יותר מוקדם.

שאלה מהקהל: הרב אומר שבקריאת ספר תורה לא יכל הרמב"ם לקבוע גיל, מפני קושי ידיעת הטעמים. אבל הלא הצריך הרמב"ם גם בן שיהיה יודע למי מברכין, משמש שיתכן שיהיה יודע לקרוא ועדיין אינו יודע למי מברכין. ואם כן, לאופן כזה היה צריך לקבוע גיל היודע למי מברכין, דהיינו כבן שבע או כבן שמונה כמו שכתב לגבי זימון.

תשובת מרן שליט"א: סוף סוף כיון שצריך את שני הדברים, אי אפשר לקבוע גיל.

אפילו אצלינו, בקהילותינו, רוב הציבור לא היה מבדיל בין ניגון התביר, לניגון טעם מעמיד אחר. כולם היו מלמדים את הילדים, אפילו בעי"ת צנעא, "תביר, יְרָם". מעמידים אותו כשאר הטעמים. ובתרגום, לא רק רובם, אלא כל הציבור, מעמידים אותו כטעם מעמיד, ואפילו השגדרים. למרות שבעצם הקריאה הם מבדילים, מ"מ בתרגום גם אצלם הוא כטעם מעמיד רגיל. זה מראה ומורה שכך היה המנהג מוקדם גם במקומותיהם.

שאלה מהקהל: אבל הנה, אפילו אני יודע שהתביר הוא חצי מעמיד?

תשובת מרן שליט"א: כך אומר רק מי שמדייק. רובם ככולם לא עושים זאת. אכן בדור שלנו העניין התפשט יותר, כי כולם התערבבו ביחד, ועי"ז הדבר נתפרסם. אבל בדור שעבר, רובם ככולם לא ידעו ולא שמעו מזה.

ולמעשה צריך לדעת שהתביר איננו חצי מעמיד, אלא הוא ארוך כטעם מעמיד רגיל, אך עם שבירה בסופו. אלו שמעמידים בו רק למחצה, אינם מדייקים כל כך. הם לא הבינו

מדוע לא מצרפים קטן פחות מבין שש שנים לזימון? מדוע מקחו אינו מקח? הרי הוא חריף ומבין עניין? הרי כאשר אנחנו שואלים אותו למי מברכים, הוא יודע ואומר להקב"ה. מדוע הריב"ש קבע גדר דוקא יותר מבין שש? הדעת נותנת לכאורה, כי אם הקטן הוא חריף, אפילו מגיל חמש אפשר לזמן עליו. ואם הוא לא חריף, אפילו אם הוא בן עשר אין לזמן עליו. מדוע ההלכה נקבעה לפי גיל שש?

אפשר לומר לכאורה שלוש הבנות בעניין זה. האחת, דלא פלוג רבנן. חז"ל לא רצו לחלק בין הילדים. הרי לא מצוי שיהיה ילד קטן חריף כל כך, שיוכל להבין בדיוק למי מברכים. ילד כזה הוא יוצא דופן, אולי אחד מאלף או מעשרת אלפים ילדים, לכן עשו תקנה קבועה, שאפשר לזמן על הילד, לא פחות מבין שש שנים.

הבנה שנייה אפשר לומר, כי אפילו אם הוא יודע ואומר לנו למי מברכים, בכל זאת להבנתו אין שום משמעות. הוא רק אומר זאת. בעברית החדשה אומרים, 'מדקלם'. אבל אין לו הבנה. הוא יודע לחזור על מה שאמרו לו, הקב"ה הוא בשמים וכו' וכו', אבל הבנתו היא קלושה, ואי אפשר לומר שהוא מבין כהוגן למי מברכים. יש מבין, יש מבין.

ניתן לומר הבנה נוספת, שלישית, והיא שאפילו אם הקטן יודע ומבין למי מברכים, והבנתו אינה נחשבת קלושה. אך בכל זאת, דברים רבים אחרים הוא לא מבין. דהיינו, לגבי ברכת המזון, שאלנוהו, וראינו שהוא יודע ומבין היטב כי מברכים לקב"ה. אך בהיות ובעניינים רבים אחרים, אין לו שיג ושיח. הוא לא מבין בהם. ממילא צירופו לזימון אינו מתאים לכבוד שמים. לא מתאים, ולא מכובד, לצרף ילד כה קטן לזימון, ה"ה וקל וחומר לקריאת התורה.

מה שנקטו הגמ' והפוסקים, שהקטן מצטרף לזימון מתי שהוא יודע למי מברכים, הם אמרו זאת באופן כללי, אך ורק בשביל לדעת שיש

להבנתו חשיבות מסויימת. אבל אם הוא יודע רק את זה, אי אפשר לצרפו, כי את רוב שאר הדברים הוא לא מבין וגם לא יודע.

נחזור על שלושת האפשרויות. הראשונה היא, לא פלוג. השנייה היא, שהבנתו היא קלושה. והשלישית היא, שדברים רבים אחרים הוא לא מבין.

מסתבר לענ"ד יותר שהפירוש השני הוא הנכון ביותר, דהיינו שהבנתו אינה נחשבת להבנה אמיתית. אך יכול להיות כי גם הפירוש השלישי הוא נכון. אמנם, הפירוש הראשון, דלא פלוג רבנן, לא נראה לי כל כך. שא"כ היו צריכים לכתוב זאת בצורה מפורשת.

ברם צריכים לדעת, כי הדברים שאמרנו לגבי קריאת ספר תורה הם מחודשים. כי אפשר לראות בסוגיות ובפוסקים שהגדירו את הגיל המדויק דוקא לגבי זימון, אבל לגבי קריאת ספר תורה הם לא אמרו מאומה.

מה שקראנו מקודם מתוך ש"ע המקוצר, שאין מעלים קטן פחות מגיל שש, כתבנו זאת מכח המנהג, על"פי מה שראינו ושמענו הלכה למעשה, והוספנו כי מסתבר ללמוד זאת מזימון, כמו שלגבי זימון נקיטין לא לצרף קטן פחות מבין שש, כמו שנראה בס"ד להלן, כך הוא גם לגבי קריאת התורה.

אבל עתה נוסיף, כי לבד ממה שאנחנו מדמים ומשווים את הזימון לקריאת התורה, בעצם הדברים הם קל וחומר, כאשר אמרנו בס"ד מקודם. כיון שהפוסקים העלו לגבי זימון, שאין לצרף קטן פחות מגיל שש, קל וחומר לגבי קריאת התורה. הרי בזימון הקטן הוא רק חלק מהשלושה, ואילו בקריאת ספר תורה הוא קורא כמו אחד מן הגדולים.

[בפירושו למסכת ברכות דף מ"ה.] אומר, עניין הזימון, שהוא דרך אזהרה והתראה, להתעורר לברכה מתוך כוונה. עוד הביאו שם את דברי האבודרהם דלעיל, לא ציינו את שמו, משום מה, והוא מובא בעוד ספרים (אמנם בספרו לא מצאתי לפום רהטא), ואח"כ את הארחות חיים והכל בו, מפני כבוד הבורא, כשהם מתחברים ומתרים זה לזה לברכו, ומשום ברב עם הדרת מלך. ובזהר הקדוש [בלק דף קפ"ו ע"ב] כתוב דבר נפלא לגבי ההכנה הזו, שההזמנה היא כדי להמשיך קדושה ולסלק הסט"א.

את כל המעלות האלו פועלת סגולת הזימון. היא מועילה להרחיק את הסט"א הנמצאת מעל שלחן האוכל. יש לו הרבה סיבות לקטרג על האוכלים, והזימון מסלק אותו. גם הבן איש חי [פרשת קורח] מביא זאת בשם כתבי האר"י.

אמנם צריכים לדעת כי המעלות האלו הן דוקא בזימון על ידי שלושה או עשרה גדולים. אך צירוף קטן כפי מה שאנחנו נוהגים, ישנם המבינים כי הוא רשות. כן כתב האור שמח [על הרמב"ם בהלכות ברכות, פ"ה הלכה ז'], אך הוא מקדים ואומר, לולא דמסתפינא.

על שלושה שאכלו ביחד, חל חיוב לזמן. גם יש עניין מלכתחילה לצרף שלושה לזימון, בשביל המעלות האלו. לכן אם שנים אוכלים סעודה, ונמצא עמם בבית עוד איש אחד, יש לקרוא לו לאכול יחד עמם. להגיד לו, "למה תאכל אחר כך? בוא עכשיו ותאכל אתנו". ישנו עניין לצרפו. כן הוא מלכתחילה, לפני הסעודה. אבל אם כבר שלושה אכלו ביחד, חל עליהם חובת זימון.

מבין האור שמח, דהני מילי דוקא באופן שהם שלושה גדולים, אבל אם הקטן נמצא ביחד עמם, אין חובת זימון, אלא רק רשות. אין לו ראייה ברורה לכך, אבל חושבני כי משמעות הפוסקים היא כדבריו, ויש מכך נפקא מינה לדינא, וכדלקמן.

מעלת הזימון, ומאיזה גיל אפשר לצרף קטן לזימון שלושה או עשרה. נטילת ידים באמצעות ילד קטן.

אמנם, אפילו שאנחנו עושים קל וחומר, אל לנו לזלזל חלילה במעלת הזימון, לחשוב כי הוא במעלה פחותה ונחותה. אדרבה, הזימון הוא חשוב מאד, וכמו שגם הזכיר השואל מקודם, שישנם האומרים שהזימון הוא מן התורה, וכן פוסק החזון איש [סי' ל"א אות א'], הובא גם בארחות רבינו עמוד פ"ו, ובספר שו"ת הלכות שם] למעשה.

עוד ישנה הלכה האומרת, שבשעת הזימון צריכים לשבת. ואמנם כתוב [ש"ע סימן קצ"ד סעיף ב', ומשנ"ב שם סק"ח] כי באופן שהאחד עמד, אבל הוא בתוך הפתח עוד לפני שיצא, אפשר לצרפו לזימון. והפרי מגדים מוסיף ואומר, כי צירוף לזימון הוא דוקא באופן שרואים אותו, אבל אם הוא בחדר אחר, אינו מצטרף עמהם. אך כל זה הוא לגבי זימון בשלושה, שאין מוכרח כי כולם ישבו, אף שלכתחילה הם צריכים לשבת. אך בזימון בעשרה, חובה מן הדין שכולם ישבו.

אבל צריכים לברר בכלל מהו עניין הזימון. לשם מה צריכים הקדמה כזו לפני ברכת המזון. למה לא להתחיל ולברך מיד. אם המטרה היא שיברכו כולם ביחד, אפשר לגרום ולעשות שמהברכה הראשונה יאמרו כולם ביחד, איזה עניין יש באמירת הזימון? מדוע חכמים תיקנו לפני ברכת המזון שהיא מן התורה, לומר נברך שאכלנו משלוי?

תשמעו על כך הגדרה מאת האבודרהם, כפי שהובאה בספר פסקי תשובות [סימן קצ"ב אות א'] בזה"ל, ענין הזימון הוא ריבוי שבח וגדולה להבורא יתברך, שמזמנים ומתרים זה את זה ומתוועדים יחד, להודות לו ולשבחו ולפארו על שפע טובתו. הזימון הוא תוספת שבח, התראה האחד בשני, הבה נברך ביחד. מזכירים כל אחד לשני, ומתוועדים ביחד לצורך הברכה.

ישנן לשונות הקרובים לכך בספרי הראשונים (הובאו בתלמודית ערך זמן דף רל"ח). המאירי

הנשים אינן מצטרפות לזימון. אם הן רוצות לזמן לעצמן, הרשות בידן. לא משמע שישנו עניין מיוחד בכך, אבל מותר להן. כך ההלכה בש"ע, אף שיש דעות שהן חייבות. לפי האור שמח, דין זימון נשים, שווה לדין זימון שני גדולים וקטן.

נפקא מינה באופן שאכלו ששה סועדים, חמישה גדולים, ועוד אחד קטן. האם הם יכולים להתחלק? האם הם יכולים לומר, בוא נתפצל, שלושה לבד, ושלושה לבד? לפי האור שמח, אין להם לעשות זאת. הזימון של השניים עם הקטן, נחת דרגא. לפני כן הם היו במעלת זימון חובה, ועתה כאשר מזמנים בצירוף קטן, ירדו למעלת זימון רשות.

אעפ"י שמסתבר כמו האור שמח, בכל זאת אנחנו משתדלים לזמן בכל זאת בצירוף הקטן, ומתורת זימון רשות, כי עדיין יש לכך חשיבות גדולה. ובכל זאת הוספנו מקודם, כי על אף מעלתה, חשיבות הקריאה בספר תורה היא גדולה יותר, וכשם שבזימון לא מצרפים קטן פחות מבן שש, קל וחומר בקריאת התורה. ועיי' למהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ב' סי' צ"ז דף ק"ז ד"ה למדנו.

*

עתה נפתח בס"ד את הדברים במקורותם, כפי שהובאו בבית יוסף [סי' קצ"ט].

הטור [שם] הביא את מחלוקת הראשונים בעניין, וזה לשונו, אמר רב נחמן, קטן היודע למי מברכין, מזמנין עליו. ופירש ר"ח דמיירי שנכנס בשנת י"ג, ולא הביא שתי שערות ידועות, שעדיין הוא קטן אף על פי שהוא בשנת י"ג. ואם הוא יודע למי מברכין, מזמנין עליו.

אומר על כך הרי"ף, ואנן לא סבירא לן הכי, כיון דקרי ליה קטן אפי' בן תשע שנים או עשר, אם יודע למי מברכין, מזמנין עליו. וכן כתב הרמב"ם ז"ל, שמצטרף בין לשלושה בין לעשרה.

הטור משווה את הרמב"ם עם הרי"ף, אך למעשה הם לא כותבים את אותו הדבר. הרמב"ם כתב בן שבע בן שמונה, שלא כהרי"ף שכתב בן תשע או עשר.

על כך הבית יוסף שם עומד, ומתיר כי למרות שהרמב"ם כתב בן שבע בן שמונה, הם לא חולקים. וזה לשונו, ומ"ש הרי"ף בן ט' או י'. נראה דלאו דוקא, שהרי הרמב"ם כתב בן שבע או שמונה, ולא משמע דפליגי בהכי.

אפשר לדמות זאת למה שכתוב במסכת גיטין [דף נ"ט] לגבי מקח הקטנים שהוא חל, מפני תיקון העולם, שיש מאן דאמר כבן שש כבן שבע, ויש מאן דאמר, כבן שבע כבן שמונה וכו'. ושם הגמרא מסיימת ואומרת שאין מחלוקת ביניהם, כי כל אחד לפום חורפיה. כך כתוב בגמרא, ומבין הבית יוסף כי כן הוא גם ברי"ף וברמב"ם, דלא פליגי, אלא כל אחד לפום חורפיה.

לא הסתבר לבית יוסף, שהרי"ף והרמב"ם נחלקו בדבר. הבית יוסף הבין, כי אפילו שהרי"ף והרמב"ם כתבו גיל מסוים, הם לא נתכוונו בדוקא. יוצא שהרי"ף אינו חולק על הרמב"ם, והרמב"ם גם כן אינו חולק על הרי"ף.

מוסיף הבית יוסף בזה לשון, ודאי כל תינוק שיודע למי מברכין, מזמנין עליו. הוא מבין שאין חילוק. והוא שהגיע לעונת הפעוטות דהיינו בן שבע או שמונה, כל חד וחד לפום חורפיה. אבל קטן ביותר שלימדוהו למי מברכין, אין מזמנין עליו. דהיינו, לימדו את אותו הקטן, אמרו לו הסכת ושמע, מברכים את הקב"ה. שיננו לו זאת פעם ושתיים, עד שקלט, ויודע לחזור על כן מעצמו. בכל זאת אינו מצטרף לזימון. שאע"פ שהוא משיב כששואלין אותו למי מברכין, אין לסמוך עליו, כיון שהוא קטן ביותר.

ומכל מקום היכא שמעצמו יודע להשיב למי מברכין, אפשר שאעפ"י שהוא קטן ביותר, מזמנין עליו.

מסיים הבית יוסף בהבאת דברי הריב"ש. וזה לשונו, וכן כתב הריב"ש בתשובה (סי' תנ"א), שאפילו לדברי המתירין לעשות קטן סניף, צריך שיהא בו דעת ויודע למי מברכין ולמי מתפללין, ושיהא בן תשע או בן עשר, או לכל הפחות גדול מבן שש. הריב"ש הביא את שני הצדדים. הוא אומר כי נצרך קטן שלכל הפחות יהיה בן תשע או עשר, אבל לכל הפחות שיהיה בן שש שנים. אבל קטן מבן שש, אפילו הוא חריף ויודע למי מברכין ולמי מתפללין, אינו כלום. שהרי לא הגיע לעונת הפעוטות, והרי הוא כמי שאינו בן דעת, עכ"ל.

'עונת הפעוטות' שכתב הריב"ש, היא המשנה והגמרא בגיטין שדיברנו עליהם מקודם, ומשמע כי קטן כל כך אפילו שיהיה נבון וחכם, נחשב כמי שאינו בן דעת.

ברם, המלים האלו שאמר הריב"ש, הן סתומות במעט. צריכים לדייק את הלשון, הרי הוא כמי שאינו בן דעת. מה הפירוש בזה? מדוע כתוב בכא"ף הדמיון? האם מצד עצמו הוא אכן בן דעת?

הבאנו על כך מקודם שלושה צדדים להבין זאת, ואמרנו כי הכוונה המסתברת לנו בעיקר היא שדעתו אינה נחשבת.

בשלחן ערוך וסימן קצ"ט סעיף י"ן פסק כמו הריב"ש, אבל הוא לא ציין את הגיל המדויק. וזה לשונו, קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלושה בין לעשרה. מרן לא כתב את הגיל במפורש, לכן התעורר נידון בין האחרונים ועל הש"ע שם, כיצד יש לפסוק להלכה. המגן אברהם כתב שהוא דוקא בהיותו כבן תשע או עשר שנים, ומאידך הבאר היטב לא מקבל זאת, ומעיר כי אולי נפלה טעות בלשונו, וצריך לומר כבן שש או שבע. גם המחצית השקל דן על כך. ויכוח גדול בין האחרונים מהי דעת מרן. ברכי יוסף, ומאמר מרדכי וכו'. הוא סתם, והיו צריכים לברר את שיטתו.

זוהי הבנת הבית יוסף מעצמו. הוא הבין כי תינוק חכם כל כך, שהגיע להבנה מעצמו שהברכה היא לקב"ה, ולא דקלם זאת מפיות אחרים.

אומר הבית יוסף, אפילו שכך הייתי אומר מעצמי, אבל מצאתי להרשב"א שכתב על דברי הרי"ף, ובן עשר ובן תשע, נראה מפני שהוא זמן חינוכו עכ"ל. ממילא לפי הרשב"א יוצא שאיננו יכולים לומר חילוקים כאלו מעצמנו, כי הזמן שנקט הרי"ף הוא גיל החינוך. פירוש הדבר הוא, שהתינוק מגיע לגיל חינוך דוקא מגיל תשע או עשר, מפני שלפני כן האב אינו יכול לחנך את הילד, כי הוא לא מצוי אצלו כל הזמן. הוא לא יוכל לחנכו כראוי, כי הילד יכול להיות עייף, הולך לישון מוקדם, ומעור סיבות, ממילא הוא לא חייב לחנכו בזה לפני הגיעו לגיל תשע או עשר. הרשב"א מבין שילד פחות מגיל תשע או עשר, אינו בר חינוך לעניין ברכת המזון, ומקיש מזה גם לגבי הזימון, שאינו מצטרף בדוקא עד הגיעו לגיל תשע או עשר.

אלו דברי הרשב"א, ומבין כנראה מדבריו הבית יוסף, שאכן הרמב"ם חולק על הרי"ף. וזה לשונו, ולפי זה גם בן שבע ובן שמונה דנקט הרמב"ם, משום דזמן חינוכו הוא. אבל בציר מהכי, אף על פי שהוא יודע מעצמו למי מברכין, אין מזמנין עליו.

כך הם דברי הבית יוסף, ואמנם אני קצת מסופק בזה. הוא סתם את הדברים במעט. יתכן שהוא חזר בו ממה שכתב מקודם. אולי כעת לאחר שהביא דברי הרשב"א, הוא כבר סובר שהרמב"ם נחלק עם הרי"ף, מתי בדיוק הוא זמן חינוך הקטן לברכת המזון. לפי הרי"ף מגיל תשע או עשר, ולפי הרמב"ם מגיל שבע או שמונה. כך אפשר לומר בצד אחד. אבל אפשר להגיד צד שני, כי הבית יוסף עדיין סובר שאין מחלוקת ביניהם, וכל חד וחד לפום חורפיה. הדבר איננו ברור.

מרן לא פירש, כיון שהוא סמך שיעיינו במה שהוא כתב בספר בית יוסף. ברם בנושא שלנו, הבעי"א, לא נפתרה. כאמור לעיל, מסקנת הבית יוסף בעצמו אינה ברורה. הוא מביא את הרי"ף ואת הרמב"ם, ואי אפשר לדעת בבירור מהי ההלכה למעשה. אולי בכוונה לא רצה להכריע, כמו שכתבנו בעניינים נוספים.

ואף שכל הנידון נכון מצד עצמו, אנחנו נוקטים כמו שכתוב בספר שתילי זיתים [סי' קצ"ט ס"ק ט"ז], כדעת הריב"ש. וזה לשונו, יש מצרפים לעשרה אפילו שלושה קטנים, כמו שמצרפים שלושה אוכלי ירק (ב"י בשם כלבו). על פרט זה, נדבר בהמשך בל"נ. וכל שהוא פחות מעונת הפעוטות, דהיינו קטן מבן שש – הכוונה היא לקטן פחות מבן שש – אעפ"י שיודע מעצמו למי מברכין, אין מזמנין עליו (בית יוסף).

ישנו בשלחן ערוך נידון הקרוב לזה, גם לגבי נטילת ידים. האם ילד קטן פחות מבן שש, יכול ליטול ידים לגדול.

השאלה מצויה אצלינו במסיבות, וכן בליל הסדר, אז הנערים או הילדים הקטנים נוטלים את ידי הגדולים. גם בבתי אבלים לא אליכם. הקטנים מביאים מים ומגבות וכו' ונוטלים את ידי המסובים, כי אם הציבור יקומו, יתפזר הסדר. אבותינו נהגו כן בכל המסיבות, כי לא היו להם מים מצויים. החדר היה ריק, ואת השולחנות הכניסו רק אחרי הנטילה. השולחנות לא היו כבדים כמו בזמנינו, אלא קלים מאד, עשויים מנצרים, ונמוכים. הרי תמיד ישבו ע"ג הקרקע. הילדים היו עוברים ונוטלים ידים לכל המסובים, ואחרי כן הכניסו את השולחנות. היום קצת קשה לנהוג כן, כי המקומות דחוקים ודחוסים, ומסיבות נוספות, משא"כ אצלם. וברוך ה' יש ברזים בקרבת מקום.

השאלה הנשאלת בכל אלו, כאשר אדם גדול רואה ילד קטן הבא ליטול לו את ידיו, אבל

הוא בן חמש שנים. אבל תאמרו לי אתם, האם שמעתם מישוהו שמקפיד על כך? לבטח לא. לא שמענו מי שמקפיד על זאת. אם הילד הגיע להבנה של נטילה לגדולים, הוא נוטל בלי פקפוק. ואם הוא עלול לשפוך את המים, לא יתנו לו מלכתחילה. הכל תלוי לפי חכמתו בהתנהגותו עם המים, ולפי בריאותו וכדומה.

ברם אעפ"י כן, הרמ"א אוסר זאת. וכך כתוב בהלכות נטילת ידים [סימן קנ"ט], הכל כשרים ליתן מים לידים, אפילו חרש שוטה וקטן, גוי ונדה. הגה"ה. ואיכא מ"ד דקטן פחות מבן שש, דינו כקוף. (כוונתי אל מה שקוראים היום בעברית "קוף" בחולם...).

הרמ"א נוקט כי ילד קטן פחות מגיל שש, הרי הוא כקוף בעלמא. הנטילה איננה נחשבת מכח גוברא. לפי דבריו היינו צריכים להקפיד לבדוק כל ילד אשר בא ליטול את ידיו, האם הוא בר דעת. ברם זו דעת הרמ"א בלבד, וגם הוא בעצמו הוא פתח ואמר, איכא מאן דאמר. והשתילי זיתים השמיטו לגמרי. ממילא מובן כי מנהגינו אינו כן. אנחנו להלכה למעשה לא חוששים לזאת.

גם בין גדולי האשכנזים, הגר"א [בביאורו לשם] חולק על כך, ולא הסכים לפסק הרמ"א. כך כתוב במשנה ברורה [שם ס"ק ע"א], ובביאור הגר"א משמע, דאין להחמיר בזה. ולא דמי לקוף דאין נוטלין ממנו, דלאו אדם הוא, ולית כאן כח גוברא, משא"כ בזה. ואף דאין בו דעת, לא גרע משוטה. הגר"א מבין כי ישנו חילוק ברור בין קטן פחות מגיל שש לקוף. אפילו שקטן בלי דעת נטל את ידיו, עדיין הנטילה נחשבת מכח גוברא. דוקא נטילה מאת קוף, נחשבת כמו ברז הדולף. הגר"א סובר שנטילת קטן לא גריעא מנטילת שוטה. כשם ששוטה יכול ליטול את ידי האחרים, כי לא צריכים פה דעה מיוחדת, והעיקר הוא שאדם הוא הנוטל לנו את הידים, כך המים באים מכח גוברא.

המפרש של העיטור, נקרא 'שער החדש', לא ראה את הנימוקי יוסף. ובכל זאת, הוא שיער מעצמו כי העיטור פירש כך את דברי הגמרא. וזה לשונו [שם דף ח' אות ק"ט], **אולי מפרש דהא דאיתא בגטין נט. כבר שית כבר שבע, דהיינו שית לקטן ושית לנקבה. וכן מפרש עד"ז כל הסוגיא, והא דמסיק דלא פליגי לא קאי על כבר שית וכבר שב, רק על פלוגתא דאמירא התם. וא"כ קטן פחות מבין שבע, לא מועיל מעשו כלום וכו'.**

יוצא חידוש גדול. אנחנו מבינים כי דוקא פחות מגיל שש שנים מעשו אינם מועילים, אבל לפי העיטור יוצא כי דוקא כשהוא בן שבע שנים, כי שש שנים נאמר דוקא לגבי בת.

ומסיים שם הרב שער החדש, זו שיטה חדשה, לא שערות הפוסקים זולתו. אמנם, לפי מה שאמרנו, שיטתו אינה יחידאה, כי גם הנימוקי יוסף מביא כך. אלא שמצד שני הפירוש שלהם קשה במעט, כי במסכת בבא בתרא [דף כ"א]. הגמרא אומרת את אותו הסגנון בדיוק לגבי תקנת יהושע בן גמלא.

וזה לשון הגמרא שם, זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל וכו', עד שבא ותיקן, שיהו מושבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע. זהו אותו הסגנון של הגמרא בגיטין. כיון שכן, קשה לומר כי באותן המלים בדיוק שאמרה הגמרא גם פה וגם שם, פעם אחת מתכוונים לחלק בין בת ולבן, ובפעם אחרת מתכוונים דוקא אל הבן, ומחלקים בין הגילאים.

ואמנם, השאלה אינה מוכרחת לגמרי, כמובן. אך בפשטות היא תמוהה מעט, כיון שהגמרא כותבת את אותו הסגנון בשניהם, לא מסתבר לחלק בין פה לבין שם.

ולעניין דינא, הגר"א בלאו הכי איננו מסכים עם הרמ"א, ונימוקו עמו. ולדידן בודאי כן הוא, כמו דעת מרן. והראיה מכך שהשתילי זיתים השמיט את הרמ"א, כמו שאמרנו, מוכח שהוא לא למעשה.

*

הבאנו בשיעור הקודם את דברי הנמוקי יוסף על הגמרא במסכת גיטין [דף נ"ט]. האומרת, **כבר שית כבר שב. אנחנו נרחיב מעט בשיטתו כעת בעז"ה, לכן נקרא לפני כן את דברי הגמרא כלשונם.**

מחוי רב יהודה לרב יצחק בריה, **פְּבֵר שִׁית, כבר שָׁב. רב כהנא אמר, כבר שב, כבר תִּמְנִי. במתניתא תנא, כבר תשע, כבר עשר. ולא פליגי, כל חד וחד לפי חורפיה. נראה כי הוקשה לנמוקי יוסף [בחידישויו לשם] מדוע הגמרא מביאה שני גילים שונים, שש ושבע? ומתרץ כי גיל שש שנים הכוונה היא לילדה קטנה, וגיל שבע שנים הכוונה היא לילד קטן. כך יוצא שהגמרא הבדילה בין התפתחות הבת להתפתחות הבן. למען הדיוק, הוא לא כתב זאת מעצמו, אלא שראה מפרשים כך.**

הגמרא במסכת נדה [דף מ"ה ע"ב] אומרת, נתן הקדוש ברוך הוא בינה יתירה באשה, יותר מבאיש. כשם שהקטנה בגיל י"א שנים מחוייבת במצוות, כי היא מפותחת מבחינה שכלית עוד יותר מהבן, אותו הדבר לגבי מקח וממכר. גם מבחינה גופנית היא יותר מפותחת ומתבגרת.

שיטה זו שהעלה הנימוקי יוסף, אינה יחידית, כי כך כתב גם רבינו יצחק בעל ספר העיטור בשני מקומות [אות ג' גט מיאון דף ח' טור ב', וחזר על כך בהלכות מתנת בריא] במפורש, וזה לשונו, **הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, והן כבר שית לקטנה, וכבר שבע לקטן. הוא מחלק בהדיא ואומר כי הקטן מבין שבע, והקטנה מבת שש.**

ואל תחשבו לפרש גם בדברי הגמרא בבבא בתרא, שגיל שש הכוונה היא לבנות, וגיל שבע הכוונה היא לבנים. כי בכל הדורות הבנות לא היו לומדות כלל כידוע. ברור שמתכוונים דוקא אל הבנים.

והרי הגמרא לפני כן מביאה כי לפני יהושע בן גמלא, לא נהגו להכניס אפילו את הבנים ללמוד אלא בגיל שש עשרה ושבע עשרה, אבל הוא קם ותיקן תקנה קבועה, שיכניסו ללימוד מגיל שש או שבע. נמצא איפוא כי ברור שדברי הגמרא אמורים דוקא על הבנים, ואעפ"י כן הגמרא מביאה שני גילים שונים זה מזה, שש ושבע, ושניהם על בנים.

ואף שזו אינה קושיא גמורה, אך היא לכל הפחות בגדר הערה. קשה אם כן לפרש ולעשות חילוקים, לומר כי הגמרא בגיטין התכוונה לחלק בין קטן לקטנה.

אלא דבלאו הכי אין לדמות בין הסוגיות, כי התוס' במסכת בבא בתרא [שם] אומרים, שהגמרא אינה מתכוונת באמרה שש ושבע, לחקור ולהבחין בחריפות הילד, ועל פי זה להכניסו למלמד התינוקות. אלא הכוונה היא לפי בריאותו, דהיינו שילדים בריאים, יש להכניס כבר בגיל שש, ואת הכחושים בגיל שבע.

ממילא לפי דברי התוס' יוצא, כי אף מבלעדי פירושם של הנימוקי יוסף והעיטור, הסוגיות אינן דומות זו לזו. חילוף הגילים שש ושבע האמורים במסכת גיטין, הם לפי חכמתם בענייני משא ומתן, שלא כבמסכת בבא בתרא. כיון שכך, אפשר גם להמשיך ולחלק באופן אחר, בין קטנה לבין קטן. וגם לפי הפירוש הרווח בין הראשונים, מחלקים בין הקטנים עפ"י חריפותם, אבל במסכת גיטין מחלקים בין גילי שש ושבע, עפ"י בריאותם, דהיינו שהילד בגיל שש שאינו בריא די הצורך, אין להכניסו אל התלמוד תורה ללמוד, כי

הלימוד עלול להזיק לו לבריאות. ילד כזה עדיין צריך לשחק ולהשתובב, להתאוורר, ורק אחרי כן להיכנס לתלמוד תורה.

נמצאנו למדים, כי בכל מקרה הסוגיות אינן דומות אחת אל השנייה, וממילא הקושיא על הנימוקי יוסף והעיטור אינה קשה כל כך.

אבל עדיין העניין אינו כל כך פשוט, כי הרמ"ה, הוא רבינו מאיר הלוי, בחיבורו יד רמ"ה וב"ב שם, מפרש קצת בסגנון אחר. וזה לשונו, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע, כל חד וחד לפום חורפיה ולפום בריאותיה. הוא תפס את שני הדברים ביחד.

ובכל מקרה, במסכת גיטין העוסקת בדיני מקח וממכר, אין חילוק בבריאות. גם ילד כחוש שעשה עסקים, הם חלים. אינם מושפעים מבריאותו. העסקים אינם תלויים בבריאות הגוף. רק לגבי הלימוד, שהילד הקטן נדרש לשבת בבית רבו ללמוד זמן ארוך, ו"קושרים" אותו שם למשך כמה שעות, אזי בהיותו תשוש כח, הלימוד עלול להפריע לבריאות גופו, והוא עלול להינזק.

מסכת גיטין ומסכת בבא בתרא עוסקות בשני נושאים שונים, ובכל זאת רבינו מאיר הלוי סובר כי גם לגבי תלמוד תורה המובא במסכת בבא בתרא, עדיין הוא ממוצע בין הבריאות ובין החריפות.

שאלה מהקהל: אולי מכח כל השאלות הללו, הן אלו שהרב שאל בשיעור היום, והן זאת שהרב הביא בשיעור שעבר, אין ברירה אלא לומר כי הנימוקי יוסף והעיטור גרסו בגמרא, כבת שית.

תשובת מרן שליט"א: העיטור, יכול להיות. אבל הנימוקי לא היה יכול לומר 'ראיתי מפרשים', אלא יש גורסים.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אמר, שבע ושמונה. ובמתניתא תנא, תשע ועשר. ומה שהגמרא אומרת שהם לא חולקים, אפילו שאנחנו מעצמנו לא היינו מסוגלים לומר כן, היינו משום שבעל התלמוד ידע בבירור גמור שהם לא נחלקו. לא כתוב 'מסתברא' דלא פליגי.

אמנם הסוגיא צריכה ביאור. אם החכמים לא נחלקו, וכל זמן גיל נקבע לפום חורפיה, מדוע רב יהודה, שהוא החכם הראשון אמר, **כבר שית כבר שבע**, הרי חילוף השיעור הזה בין שש לשבע, הוא עצמו נקבע לפי חריפות הילד? מוכח לכאורה שהוא חילק מעצמו בין גילי שש ושבע, כדי לתלות זאת בחריפות הילדים בעצמם. על הפקחים יותר, אמר רב יהודה שמקחם מקח כבר מגיל שש, ועל הפחותים מהם הוא אמר את הגיל שבע. ואם כן, כיצד יכול בעל התלמוד אחרי כן לומר דלא פליגי, כי כל אחד לפום חורפיה. הרי לפי זה יוצא כי גם רב יהודה מודה שיתכן שאין לקטן כח למכור, אלא עד גיל עשר, אם כן, מדוע הוא לא חילק זאת מעצמו, ולא אמר זולת כבן שש כבן שבע? הרי הוא כבר נכנס לחילוקים. הוא כבר ניגש לפרט ולחלק. כיצד אפשר להוסיף בדעתו עוד חילוקים נוספים, הרי הוא כבר השלים את החילוקים, והגדיר אותם לכל היותר בין גיל שש לגיל שבע?

נראה לענ"ד בס"ד שהנימוקי יוסף והעיטור הרווחו עפ"י דבריהם להבין היטב את מה שאמר בעל הגמרא, ולא פליגי. כי לולא דבריהם, כאשר רב יהודה אמר, כבר שית כבר שבע, הוא מדבר במלים אחרות על שני סוגי ילדים, ואם כן ממילא הוא חולק בודאי על המאן דאמר ההוא. מאחר שהוא מחלק בין שש לשבע, הרי זה מראה שהוא נכנס לפרטים. אם הוא היה חושב אחרת, היה עליו לומר כבר שית ותו לא, וכן כל החכמים האחרים היו מדברים על שנה אחת ותו לא, ואזי מגיעה מסקנת הגמרא לנכון, כי כל אחד, לפום חורפיה.

המשך השאלה מהקהל: אולי הם נחשבים 'מפרשים' כלפי זה, כי הם מנמקים את טעם החילוק.

תשובת מרן שליט"א: לא משמע כך מלשונו.

שאלה מהקהל: כיון שהנמוק"י כתב זאת בשם מפרשים, אולי כוונתו לעיטור, אף שאינו בלשונו?

תשובת מרן שליט"א: לא מסתברא, ולא נהירא כלל.

הערה מהקהל: מצאנו גם לגבי צום יום הכיפורים, שהוא לגבי כח ובריאות, כי הבת ממחרת עוד לפני הבן.

תשובת מרן שליט"א: נכון.

שאלה מהקהל: אולי העניין תלוי לפי הלימוד שלימדוהו?

תשובת מרן שליט"א: לפום חורפיה, הכוונה היא לכשרון שהקב"ה טבע בו מהריון ומלידה. הוא נולד ילד חריף. **מתת אלהים היא** [קהלת ג', י"ג].

צריכים לברר, מה הנימוקי יוסף והעיטור מרויחים בפירוש שלהם, לחלק בין הבן לבין הבת?

תשמעו טוב מה שאנחנו עומדים לומר בס"ד, כיון שהחילוקים הם דקים.

הגמרא אומרת במסקנא כי החכמים לא חולקים. **לא פליגי**, כל חד וחד לפום חורפיה. אפילו שהובאו שם לפני כן שלוש דעות, בכל זאת הגמרא מבינה שהם לא נחלקו.

לבד משלושת הדעות הללו, היתה יכולה להיות דעה רביעית, 'כבר שמונה כבר תשע', אבל לא אמרוה. הדעות שנאמרו הן רק שלושה. רב יהודה אמר, שש ושבע. רב כהנא

זו לכאורה ראייה נכוחה לשיטת הנימוקי יוסף והעיטור. אבל א"כ מה נענה לפי שיטת שאר רוב ככל הראשונים שלא לומדים כדבריהם?

שאלה מהקהל: אולי נצרך בשביל הלימוד, גם חריפות וגם כח, דהיינו שגם חילוף גילי שש ושבע נקבעים לפי כחו?

תשובת מרן שליט"א: יפה. אתה מעוניין להכניס למסכת גיטין גם את הכח והבריאות, אבל נדמה לי כי הינך יחיד בדבר. אינני חושב שלגבי מקח וממכר, שהם העסקים, הכח הוא משנה משהו. יכול להיות אדם חולה וחלוש, ובכל זאת הוא עושה עסקים טובים. בשביל הקניינים, לא אכפת לנו אם הוא בריא או לא. זה לא הקובע. לצורך מקח וממכר בוחנים רק את השכל, והוא לא קשור גם אל הבריאות. נראה כי במסכת גיטין הקובע הוא רק השכל וההבנה, ולא זולת.

לגוף השאלה דלעיל על רוב הראשונים החולקים על הנימוקי יוסף והעיטור, נראה לענ"ד לומר בס"ד כדלקמן. כאשר רב יהודה אמר, **כבר שית כבר שבע**, הוא התכוון לחלק בין ילד פקח, לילד שאינו כזה, אבל הוא לא רצה מאידך להורות על סיום בגילים אלו בלבד, אלא רק להגיד מה הוא הגיל הנמוך ביותר בשביל מקח וממכר. רב יהודה שאמר את הגילים שש ושבע, רצה לחדש את הקצה הנמוך ביותר, מה הוא הגיל הפחות ביותר שאפשר לעשות קניין. אומר רב יהודה, הגיל מתחיל משש או שבע, ונקבע לפי חריפות הילד. זאת אומרת שרב יהודה לא רצה לומר גם שמגיל שבע בודאי כבר אפשר לעשות קניינים, כי הוא מודה שיתכנו ילדים אחרים שהבנתם מגיעה רק בגיל מאוחר יותר, שמונה, תשע או עשר, וכמו שמסיקה הגמרא לבסוף, אבל הוא רצה לומר אך ורק מה הוא הגיל הנמוך ביותר.

לעומתו באה המתניתא, והיא אומרת את הגיל תשע או עשר. זהו הקצה השני, הגבוה ביותר.

נפקא מינה מן הדברים היא כדלקמן. רבים מן הפוסקים, וביניהם הטור [ח"מ סי' רל"ה] בשם הרא"ש, אומרים שאחרי גיל עשר, אפילו מי שאינו מבין עניין, עשו חז"ל תקנה כי מִקְחוֹ יהיה מִקָּח וממכרו ממכר. ממילא מובן דהמתניתא נקטה בדוקא את המניין הגבוה ביותר, אבל היא לא התכוונה לומר בנוסף שבפחות מזה לא יתכנו קטנים שמקחן יחול.

ולגבי דברי הרא"ש, למרות ששיטתו אינה מוסכמת, עכ"פ היא לא בטילה, ורבים סוברים כן. וזה לשון הטור שם, **ואבי אדוני הרא"ש ז"ל היה אומר, שמבן י' ואילך כל שאינו שוטה, ממכרו ממכר**. אחר כן הטור מביא כי כן כתב גם הרמ"ה, אבל ישנם החולקים ואומרים כי מגיל עשר שנים ומעלה, אם רואין שהוא לא מבין, מקחו אינו מקח, אלא שחזקה כי מגיל זה ואילך הוא כבר מבין. לעומתם, לרמב"ם ישנה שיטה אחרת לגמרי, ולדבריו יתכן כי אפילו את הילד בן י"ג שנים צריכים לבדוק, האם הוא מבין, או שלא. יש אריכות באחרונים, איך לפרש דברי הרמב"ם, וע"ע באוצר מפרשי התלמוד.

אבל בכל זאת, מדברי הפוסקים נראה שגילי שש ועשר, אלו הן הקצוות. פחות מבן שש, אפילו אם יהיה חריף גדול, לא מתחשבים בו. ומאידך, ילד מעל גיל עשר שנים, גם אם הוא טפש ולא מבין בקניינים, יש להם תוקף. וממילא מובנים דברי הגמרא שהביאה את הקצוות, הגיל הנמוך ביותר, והגיל הגבוה ביותר.

שאלה מהקהל: אבל ישנה דעה אמצעית, והיא אומרת מגיל שבע ושמונה?

תשובת מרן שליט"א: יפה. שאלת טוב. את השאלה הזו כנראה שהתכוון לשאול הגר"י קמינצקי, וכדלקמן.

בספר אמת ליעקב [עמ"ס גיטין שם] הוקשתה לו כנראה קושיא הזו ששאלת, אבל הוא לא הסביר את עצמו. ברם אחרי כל ההקדמות

נמצאנו למדים מדברי האמת ליעקב כך. רב כהנא מדבר שאמר שבע ושמונה, מדבר על הממוצע העולמי. לעומתו, רב יהודה דיבר על המיוחדים החריפים, לכל הפחות מגיל שש ושבע. והמתניתא שאמרה תשע ועשר, דיברה על הילדים שהם הכי "מפגרים". הם החלשים ביותר, המבינים בצורה הכי פחותה. הפלא ופלא.

הגר"י קמינצקי המשיך עם המהלך שלו לחידוש הלכתי, אבל בזה נראה לענ"ד שאין הדברים מוכרחים. דהיינו, אפילו שיתכן שפירושו מוכרח עכ"פ בדעת הרמב"ם וכדלקמן, אי אפשר לקחת מזה ראייה גם להלכה ולמעשה.

לפי דבריו יוצא כי רב יהודה אמר את הגיל הנמוך ביותר, שהוא שש שנים, והוא אמר אותו בדוקא. כי לפני גיל שש, אין למעשיו שום משמעות. מקשה הגר"י קמינצקי לפי זה בזה"ל, והנה הרמב"ם בפ"ה מברכות הל"ז כ' וז"ל, קטן היודע למי מברכין, מזמנין עליו, ואע"פ שהוא כבן ז' או כבן ח' וכו'. ולכאורה, כיון דגבי מקח וממכר פסק דפעות מתחיל זמנם מבני שש, אמאי הצריך כאן שבע ושמונה? הרי בהלכות מכירה הרמב"ם כתב את הגיל שש, מדוע לגבי זימון הוא אומר שבע ושמונה?

ומתרץ על כך, אבל לפי מה שכתבנו לעיל, דשיעורא דרב כהנא הוא כפי רוב טבע העולם, לפיכך לענין ברכת המזון שתהיה עליו מצות חינוך של ברהמ"ז, דהיינו שידע למי מברכין ושיטילו עליו חינוך למצוה, צריך שיהיה פעוט כרב כהנא, דהיינו שבע ושמונה. כיון שרב כהנא הודיענו כי אצל רוב העולם השכל מגיע בגיל שבע ושמונה, ממילא מצות חינוך, אצל כל הילדים, גם היא תלויה בגילים אלו.

לבד מעצם החידוש, כתוב כאן חידוש נוסף. הוא אומר, שעניין החינוך אינו תלוי בכל ילד לפי מה שהוא, אלא עפ"י רוב העולם. דהיינו שחז"ל קבעו את הגיל לחינוך, לפי המציאות ברוב העולם. וכיון שאצל רוב הילדים, השכל

שאמרנו מקודם, תוכלו להבין את דבריו לבד. מלכתחילה, כאשר ראיתי את מה שהוא כתב, לא הבנתי בכלל מה שהוא שואל. אך לאחר עיון נראה כי מה שדיברנו מקודם, אצלו זה היה כהנחה מוקדמת, והוא כבר התקדם אל השלב השני.

וזה לשונו, והנה לכאורה הא דנקט כל אחד שני זמנים, הראשון, שש ושבע, השני, שבע ושמונה, ומתניתא תשע ועשר, זה ודאי דתלי בחורפיה. כלומר דרב יהודה נקט אם הוא חריף, זמנו משש, ואף אינו חריף, הזמן הוא משבע. ולהיפך הברייתא, נקטה תשע ועשר, היינו שהוא פעוט עד עשר שנים, ואם הוא חריף הנהו פעוט רק עד תשע. אבל מדוע נקט רב כהנא כבר שב כבר תמני?

אף שהוא לא הסביר היטב את שאלתו, חושבני שצריכים להקדים לדבריו את מה שאמרנו מקודם, והוא כבר בצעד השני.

לפי מה שאנחנו אומרים יוצא כי רב יהודה שאמר שש ושבע, התכוון בעצם לחלק לפוס חורפיה, אבל הוא לא נתכוון לחלוק על החכמים האחרים. אבל השאלה נשאלת ממילא, מה עם השיטה הממוצעת? אם אתם נוקטים את הקצוות, מדוע רב כהנא אומר את הגיל הממוצע? מוכח אם כן שהחכמים אמרו את דעתם בדוקא, ופליגי אהדדי?

זוהי שאלת הגר"י קמינצקי, אבל הוא מתרץ עליה יפה, כי רב כהנא אומר את גילי שבע ושמונה, כי זהו ממוצע העולם. וזה לשונו, וצריך לומר, דרב כהנא נקט הפעוטות שעפ"י רוב טבע העולם. ויש ביניהם חריפים קצת, והנך הן בני שבע.

ורב יהודה נקט בן שש, דהיינו אפילו הנהו חריף ביותר, מכל מקום בפחות אי אפשר בשום עניין. ואפילו הוא יודע בטיב משא ומתן, אמרינן דהרי הוא כשוטה. וכמו שכתב הריב"ש, הביאו הבית יוסף באו"ח סי' קצ"ט וכו'.

מגיע בגיל שבע ושמונה, אי אפשר לחייב את האב לחנך את בנו לפי שכלם האיש, אלא לפי התפתחות הילדים בדרך כלל.

ובכן, לגבי הרמב"ם, נראה שחידושו מוכרח, אבל אי אפשר ללמוד מכך הלכה למעשה, כי איננו 'מחוייבים' לרמב"ם. כבר אמרתי מקודם שאצלינו נוהגים לצרף ילד לזימון, כבר מעת היותו בגיל שש ומעלה. ואעפ"י שיתכן בהחלט שזו אינה דעת הרמב"ם, אבל עכ"פ יש לנו אילנות גדולים להישען עליהם. מה גם שהדברים אינם מפורשים בעליל ברמב"ם.

ממשיך הגר"י קמינצקי וכותב, ולפיכך כשכתב המחבר - מרן - באו"ח סי קצ"ט ס"י, קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי שמברכין, מזמנין עליו. ופי' המגן אברהם סק"ו, כבן ט' או כבן י'. ובאר היטב כתב כבן ו' או כבן ז', ועיין שם. ולפענ"ד פ"ן המחבר לדעת הרמב"ם, והיינו כבן ז' או כבן ח', שכן משמע מלשון הב"י למעין שם.

הוא אומר כי השלחן ערוך פוסק וסובר כמו הרמב"ם, שגיל הקטן המצטרף לזימון הוא רק מגיל שבע ושמונה, והרי כאשר מעיינים בבית יוסף רואים שהוא פסק כמו הרמב"ם.

ברם, אפילו שהוא כתב כי משמע למעיינים שהבית יוסף סובר כמו הרמב"ם, הקראתי לפניכם מקודם את הבית יוסף, וגם התעמקתי בדבריו מעצמי, ואינני יודע למה הוא מבין כך. הבית יוסף הביא גם את הרי"ף, וגם את הרמב"ם, ובסוף את הריב"ש. אינני רואה שום הכרח ברור לומר כי הש"ע מבין שאין לצרף את הקטן, אלא רק מהיותו כבן שבע ושמונה. אדרבה, הוא סתם וכתב, הפעוטות. גם נראה כן עוד יותר ממה שהוא הביא את הריב"ש בסוף שאמר רק מגיל שש, לכן מסתבר כי כך הוא העיקר לדינא לדעתו, וגיל שש הוא הקובע.

שאלה מהקהל: מה הדין למעשה בצירוף ילד בגיל שש לזימון?

תשובת מרן שליט"א: אם הוא לא יודע למי מברכים, אין לזמן עליו.

המשך השאלה מהקהל: ואם הוא כמו רוב העולם?

תשובת מרן שליט"א: צריכים לשאול אותו. אם הוא מבין ויודע שמברכים את הקב"ה, מזמנין עליו.

נפקא מינה מכל מה שאנחנו מדברים כדלקמן.

באחד מן הספרים שכתב את המנהגים שלנו ועריכת שלחן, חלק ב', סי' קצ"ט סעיף ה', דף ק"ט, כתוב כך, קטן מבן שש, אף אם יודע למי מברכים, אינו מצטרף לזימון. והמנהג למעשה, כל שיודע למי מברכים, מזמנים עליו, אפילו הוא פחות מבן שש. כמקור הוא מציין לשתילי זיתים סי' קצ"ט ס"ק ט"ו.

ממש פלא עצום. אולי הוא יכול לכתוב זאת בשם עצמו, אך אי אפשר לציין אל השתילי זיתים. בעל שתילי זיתים בודאי שלא כתב את המנהג הזה, ולא כלום. לפי דעת השתילי זיתים, קטן פחות מבן שש אינו מצטרף אל הזימון.

הערה מהקהל: הוא כותב בדיוק הפוך מהשתילי זיתים?

תשובת מרן שליט"א: נכון. ממש הפוך. אבל מאידך השתילי זיתים גם לא התייחס בהדיא אל המנהג. לי לא ידוע מהיכן המנהג שהוא כתב. לא שמענו דבר כזה.

לפי ענ"ד הוא לא דייק במנהגים האלו, והראיה מן הסעיף שלאחריו [סעיף ו'], שם הוא כתב בזה"ל, אין מצרפין אלא קטן אחד ולא יותר, בין לזימון בשלושה בין לזימון בעשרה.

השמעתם מה שהוא כתב פה? מקודם הרי קראנו במפורש מה שכתוב בש"ע המקוצר, כי לזימון עשרה מנהגינו שמצרפים אפילו שלושה קטנים.

את הטעם, מדוע בדיוק בן שבע שנים הוא מלך, כי לפני כן הוא עוד לא היה בן דעת. אי אפשר להכתיר מלך עוד לפני שהוא בן דעת. לכן המתינו שיגיע לגיל שבע שנים, ואז המליכוהו.

שאלה מהקהל (יהודי תם. העורך): כיצד יתכן שיהיה מלך בן שבע שנים, הרי הוא לא יודע כלום?

תשובת מרן שליט"א: יהואש נהיה מלך בהיותו בן שבע שנים. כן. כי זאת הרשעה, עתליה, השמידה את כל זרע הממלכה. אבל את יהואש הינוקא, החביאה דודתו, יהושבעת, אחות אביו המלך אחזיהו, בבית קודש הקדשים, והמתינו לו עד שיגדל. כאשר הוא הגיע לגיל שבע שנים, המליכוהו. וזהו שכתוב, **בֶּן שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ**. אחרי כן הרגו את עתליה. וחיכו דוקא שבע שנים, כי לפני כן הוא עוד לא היה בן דעת. אי אפשר למנות מלך שאינו בן דעת. והנה, רק הוא הגיע לגיל שבע שנים שהוא כבר מצליח להבין משהו, ומינוהו עליהם. [יש עוד פרטים חשובים בזה באהבת יהונתן שם, ובנפלאות מתורתך הרחבנו בס"ד. אבל עת לקצור].

יכולה להיות מכך נפקא מינה בחקירה אחרת. כאשר תלינו את הדעת שלו בגיל שש שנים, האם הכוונה היא בהגיעו לשנתו הששית, או שהוא כבר בסופה, שהיום יש הקוראים לו כבר בן שבע. לגבי יהואש, יתכן שראו אותו שהגיע לגיל של הבנת עניין מה.

אבל צריכים לדעת דבר חשוב. מה שכתוב בערי"ש שנוהגים בקהילותינו לצרף ילד קטן לזימון, אף שאינני חושב שישנו מנהג כזה, מכל מקום אפילו אם נמצא כאלו שנוהגים לצרף קטן כזה, ואפילו לקריאת התורה, אין צורך למחות בהם, כי יש להם על מי שיסמוכו. לא לעשות מכך מחלוקת. נחזור ונאמר ונדגיש שוב, כי הנהגה כזה אינה רצויה, וגם איננה מקובלת, וכמו שנראה תכף את בירור המנהג ביתר שאת, אבל אין צריך למחות ביד

בשביל לחדד זאת, נחזור על הדברים שוב. בש"ע המקוצר [סי' ל"ג סעיף כ"ב] כתבנו בס"ד כך, ולזימון עשרה, מנהגינו שמצרפים אפילו שלושה קטנים. ובהערה נ"ט הבאנו את המקורות בזה"ל, פסקי מהרי"ן שם סעיף י"ז. הספר עוד לא נדפס, אבל הוא כתוב בחידושים של מהרי"ן על השלחן ערוך, שכך מנהג העולם פשוט. גם בשתילי זיתים ס"ק ט' הביא דעה זו, יעו"ש. וכך שמעתי מִהְר"י אלשיך יצ"ו. דהיינו שמעתי מפיו בעצמו. וכן ראיתי בתשובה כת"י להרע"מ קורח משנת ה'רנ"ז לשטרות, שלתפילה ולכל דבר שבקדושה אפילו אחד קטן אינו משלים לעשרה, רק בברכת זימון התירו חז"ל לצרף שלושה קטנים היודעים למי מברכים דוקא וכו'. סבו של מחבר עריכת שלחן, הרה"ג שלמה קורח אומר במפורש, שחז"ל התירו זאת. משמע כי המנהג לצרף שלושה קטנים אל הזימון. וגם מבלעדיו, אחרים אומרים כך ממש במפורש.

המסקנא מובנת, כי נראה שהדברים נכתבו שלא בדיוק די הצורך. שאל אנשים שלא ידעו כל-כך היטב. הערנו עליו כבר בעניין שלושה קטנים, בשערי יצחק הילולא דמהרי"ן שנת התשע"ד בשכ"ה.

לגבי דעת הרמב"ם, מה הוא סובר לגבי זימון על ילד שהוא פחות מבן שבע או שמונה, כבר אמרתי שהנושא אינו ברור. אבל למעשה הדבר אינו משנה לנו לעניין דינא, כי השלחן ערוך לא פסק כמותו. ועכ"פ המנהג קובע.

בעל ספר המכתם [בפירושו למסכת ברכות הנדמ"ח שם] כתב במפורש, בדעת הרמב"ם, שמזמנין דוקא על מי שהוא בן שבע או שמונה, אבל פחות מכך אין לזמן עליו.

תשמעו דבר נחמד שכתב הגר"י אייבשיץ זצ"ל [בספר אהבת יהונתן על הפטרת פרשת שקלים, דף כ"ח ע"ב]. בהפטרת שקלים שנקרא אותה בעז"ה בקרוב, בשבת הבאה, כתוב [מלכים ב' י"ב, א'], **בֶּן שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ**. ומסביר

המקלים, כי ישנם המתירים לצרף אפילו קטן פחות מבין שש.

הראב"ד כתב במפורש כי ישנם המצרפים אפילו קטנים פחותים מבין שש, והביאו למשל הרשב"ץ [בחי'דושי' למסכת ברכות דף מ"ח ע"ב]. וזה לשונו, אמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין. יש מפרשין אותה אפילו בקטן הרבה, כל שיודע לומר שהוא מברך ליושבי בשמים, כמו שמרגילין אותו. דהיינו, אפילו אם מרגילים אותו, והוא בסה"כ "מדקלס", בכל זאת הוא מצטרף, כי העניין כבר נקלט במוחו. ועוד מפרשים, שאפילו לזימון שלושה מצטרף. דהיינו, כי לא רק לזימון בעשרה הוא מצטרף, אלא גם לזימון בשלושה. ונוהגין מפני פירוש זה לזמן בשלושה אפילו קטן מבין שש. מובן שכוונתו היא אפילו לקטן פחות מבין שש.

אמנם הראב"ד לא הסכים עמם, וחלק עליהם בהבנת דברי הרי"ף. אבל בכל אופן רואים בבירור שישנם המתירים לצרף גם קטן פחות מבין שש. הרי שישנו פירוש כזה.

ישנה הערה קצת בדברי הרשב"ץ, שמביא בשם הרמב"ם כי אפשר לזמן אפילו על ילד קטן כבן שש כבן שבע. ובספרי הרמב"ם שלפנינו מובא, כבן שבע כבן שמונה.

לבד מאותם היש מפרשים, סובר כן רבינו אברהם אשבלי. וכך הוא כתב, אם יודע למי מברכים, אפילו בן חמש, מזמנין עליו.

דבריו מובאים בהערות לשו"ת הריב"ש הוצאת מכון ירושלם דף תרס"ז אות ח' בזה"ל, כדברי הריב"ש, כתב הריטב"א בהל' ברכות פ"ז ה"א דבעינן קטן שהגיע לעונת הפעוטות. אבל בשיטה להר"א אשבילי ברכות שם כתב דאם יודע למי מברכין אפי' בן חמש מזמנין עליו. ועי' רא"ה וספר המכתם שם. ולאחרונה נדפס פירוש הר"א אשבילי ע"ש הריטב"א אולם הסתירות הרבות שיש בין פי' זה להל' הריטב"א, אינן מטילות ספק שאין זה ריטב"א וכו' יעו"ש.

רואים איפוא, כי אפילו אם ימצאו אי אלו המצרפים קטן פחות מבין שש לזימון, דעתם אינה מופקעת. אך להלכה ולמעשה, לא שמענו שנוהגים לצרף קטן כזה, הן לקריאת ספר תורה, והן לזימון. אין מעלים אותו, ואין מזמנין עליו, אלא מהיותו כבן שש ומעלה, מאז שיודע למי מברכים. ולגבי ס"ת ישנו תנאי נוסף, שצריך לדעת לקרוא נכון.

שאלה מהקהל: הפוסקים שאמרו את הגיל שש, מן הסתם התכוונו למה שקוראים היום גיל חמש. היום שאומרים גיל חמש, מתכוונים אל מי שנכנס כעת אל שנתו הששית? אם הם לא כותבים שש שנים ויום, הכוונה היא לחמש.

תשובת מרן שליט"א: בפשטות כאשר אומרים שש, הכוונה היא לשש שנים מלאות. לא מתכוונים לילד שנכנס לשנה ששית.

הערה מהקהל: הוא מה שנקרא היום שבע.

תשובת מרן שליט"א: בספר מאמר מרדכי [בהלכות שבת סי' רפ"ה סק"ד, דף ט"ל דן על כך, ומסיק כי הכוונה היא לשש שנים מלאות.

מכתב תגובה לדברים שנאמרו בשיעור הקודם, המציין לרבים מחכמי תימן ומחכמי זמנינו הסוברים שאין מצרפים קטן פחות מבין שש למניין הקרואים, ובעניין מנהגינו לענות אמן אחרי ברכת קטן אפי' פחות מגיל שש.

יישר כחו של ידידנו הרב מתתיהו יודא גוטמן יצ"ו, מהעיר בית שמש ת"ו.

דיברתי על הנושא דלעיל בשיעור הקודם, וגם על עניין ברכת שלא עשני גוי, האם הגימ"ל דגושה, או שלא, והוא כתב על כך כמה דברים מעניינים. אסף מכמה ספרים, ושלח לי מכתב בפקס. ברוך יהיה.

נקרא כעת את הדברים העיקריים ממכתבו. ראיתי בספר ידי כהן – חיברו בזמנינו חכם ספרדי – קונטרס זה הקטן, ח"א דף פ"ו,

חיפשתי אותו, ומצאתיהו בהלכות שבת סי' מ'
[דף י' עמוד ג'], ואחר שהביא את הרמב"ם כנ"ל,
הוא מציין כי גם הקטן שלא הגיע לחינוך
מצטרף. משמע שברמב"ם הוא לא הבין כך.
והוא דייק זאת ממסכת סופרים. יעוש"ב. ובכל
אופן, לפי דעתו, גיל החינוך לגבי פורס על
שמע וכו' הוא רק מגיל י"ב שנים ומעלה, אך
בנדון דידן גם פחות מכן מעלים אותו. שיטתו
אינה ברורה לי לפוס רהטא, אך לפחות יש
לדעת שכך כתוב שם.

עוד שם במכתב בזה"ל, ושמעתי מפי הרב
נתנאל אלשיך הלוי הי"ו, שלא מעלים קטן
פחות מבן שש. וגם לפני כן קורא הרבה פעמים
בע"פ. לגבי בעל-פה, כבר הסברנו בס"ד לעיל.

תשמעו עכשיו חידוש מעניין מבעל ענף חיים,
למה"ר אברהם נדאף, בקונטרסו 'מנהגים
ומסורת התימן' [דף ר"ס]. אמנם, ששי, תמיד קם
ילד בן תשע או עשר שנים לקרוא ששי.

ומוסיף עוד, ועליו ללמוד תרגום אונקלוס
בשבוע, כדי שיתרגם הפרשה וכו'. מהר"א
נדאף קצת קיצר, לכן נסביר באריכות. היה
מנהג רווח כי הילד שעולה לקרוא את הששי,
צריך לתרגם גם את ההפטרה, ובשבת הבאה
את הפרשה. אינני יודע אם יש בכך עניין
מסויים, וחושבני כי כהיום לא עושים כך. בכל
אופן, נראה כי בשביל הסדר הטוב עשו זאת.

הערה מהקהל: בביהכ"נ עץ חיים כאן בבני
ברק, שיכון ה', עושים זאת רק לגבי ההפטרה.

תשובת מרן שליט"א: היום אם ינהגו כך, עלול
להכביד על הילדים, אבל אין בעיא מהותית.
נודע לי כי ישנם בתי כנסיות שעדיין נוהגים כך,
ששי ותרגום ההפטרה, ובשבת שאחריה תרגום
כל הפרשה.

ממשיך הרב מתתיהו במכתבו, שמעתי מרבי
רפאל הי"ו, בנו של הרב שלמה דמארי זלה"ה,

שכתב, בכל עניין שהתרגו קטן לתורה
ולמפטיר, אין הדברים אמורים אלא בקטן
היודע למי מברכים, והוא ג"כ יותר מבן שש
שנים. ויודע לקרוא מלה במלה עם הקורא,
ולחתוך האותיות בטוב. הוא מדבר דוקא
אצלם, שהוא קורא ביחד עם החזן. ולברך
בקול, שישמעו על כל פנים עשרה אנשים
שמסביבו, ע"כ.

מוסיף הרב מתתיהו, ולמנהג תימן, צריך
שישמעו אותו בקריאה עצמה בקול רם וכו',
ושיקרא בתוך הספר, ולא בע"פ וכו'. אם הוא
קורא בלחש, אין לזה ערך. צריך שיקרא בקול.

מה שהוא מעורר שהקטנים צריכים לקרוא
מתוך הספר, ולא בע"פ, זהו נכון מצד עצמו.
הילדים קוראים פעמים רבות בע"פ, מכיון שהם
כבר שיננו רבות את הקריאה אצל המארי, וכן
בבית לפני אביהם, עד שכבר נהיו בקיאים בה
בע"פ. ברם נראה לי, כי אף שודאי לא ראוי
לעשות כן, וצריכים לחנכו לקרוא מתוך הספר,
מכל מקום, אין בכך סיבה כדי למנוע מהילדים
הבקיאים בקריאה לעלות לתורה. אפילו על
אדם גדול, אם הוא קרא בע"פ, שלא מתוך
הספר תורה, הגם שעשה איסור, הציבור יצאו
ידי חובתם. וכמ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק
ח"א סי' קס"ד ד"ה והשבת.

לפי זה יוצא, כי אם ראינו מישהו שאמר כמה
מלים מתוך הקריאה בע"פ, צריכים להחזירו
שיקרא מתוך הספר, אבל זה לא מעכב.
מבחינתו גרידא, עליו לחזור ולקורא, כי דברים
שבכתב, אי אתה רשאי לאמרם בע"פ [גיטין דף
ס' ע"ב], אבל הם לא לעיכובא לשאר הציבור.

בהמשך המכתב הוא מציין אל האור זרוע
בזה"ל, ובאור זרוע כתב וז"ל, וכתב ה"ר משה
מיימון זצ"ל, קטן היודע לקרות ויודע למי
מברכין עולה למנין ז'. ואומר אני המחבר,
דאפי' קטן שלא הגיע לחינוך עולה למנין
שבעה, דקתני במס' סופרים פי"ד וכו'.

רב מושב תרום, שלמעשה עלו מבן שמונה תשע, בזמן שיכול גם לתרגם הפרשה. ושמעתי מהרב חננאל פינחס הי"ו מבית שמש ת"ו, שאמר כי אביו (בראש העין, מוצאם מעיר ירים) הקפיד שלא יעלו פחות מבן תשע.

שאלה מהקהל: האם כל זה מדובר רק באופן שמתרגמים עליו, דהיינו שהוא מצטרף לשבעה קרואים?

תשובת מרן שליט"א: כן. דוקא כשהוא חלק מן העולים.

הרב מתתיהו הוסיף וכתב כך, ובשו"ת בית העזרי ח"ד סימן נ"ה כתוב, לגבי המנהג לעלות קטן לששי, הדבר פשוט ומפורסם דקטן זה הוא לערך בן שש או שבע, כל חד לפום חורפיה. וזולת בארבע פרשיות, שנהגו להוסיף ולהעלות בהן גם את הקטנים יותר, לערך בני חמש. ובפחות מגיל זה, לא נהגו כלל להעלות לתורה.

כך הוא מביא בשם הרה"ג עזריה בסיס זצ"ל. יישר כחו של בנו, הרב יחיאל בסיס יצ"ו. זכיתי לקבל ממנו בערב השבת הזו את הספרים 'בית העזרי', חלק ב' ג' ד' שהיו חסרים לי, באמצעות ידידנו הרב נתנאל קרני הי"ו. כך הייתי יכול לעיין בדברים הללו בפנים, מתוך הספר.

נקרא בפניכם את תשובתו בפנים [דף קל"ד] בזה"ל, ובפחות מגיל זה, לא נהגו כלל להעלות לתורה.

טוב מאוד. להוציא מלב החושבים כי ישנו "מנהג", להעלות אפילו ילדים שאינם בני שש שנים.

אחרי כן כתוב דבר מעט תמוה, שחייבים להעיר עליו. וזה לשונו שם [בדף קל"ה], עונים אמר דוקא אחרי קטן מבן שש ומעלה, כשהוא מברך לפטור את עצמו כדי להתלמד. צריך שיהיה גופו נקי וכו'. קטן פחות מבן שש, וכל שכן בן שלוש, אין לענות אחריו אמר.

הדבר הזה, שאין עונים אמן אחרי ברכת קטן, תמוה מאד. הרי ידוע לכולם, כי מעלים ילדים קטנים אפילו פחותים מבן שש, בתנאי שלא יהיו ממנין העולים. למשל, בשמחת תורה, אפילו קטני הקטנים קוראים, 'ולאשר אמר'. גם ישנו מנהג כזה אצל חלק מקהילות תימן, שמעלים הרבה ילדים קטנים בפרשיות שסימנם 'בוכ"ו'. הראשונה היא 'בנימין זאב יטרף' וכו', וכן בששי מתוך הפרשה שקראנו השבת. וי"ד יי, על הר סיני אל ראש ה'הר. ויקרא יי למשה, אל ראש ה'הר, ויעל משה. ובכן, ידוע ומפורסם לכולם שעונים אחריהם אמן. ממש פלא עצום.

המו"ל מציין בסיוע, עיין שו"ת יביע אומר שכתב כן. מאד מוזר. הרי אנן בדידן, ואינהו בדידהו.

כתבתי על כך כבר בעבר [ש"ע המקוצר סי' ו' סעיף ט"ז] בזה"ל, עונים אמן אחרי קטן שמברך כדי לפטור את עצמו, כגון קודם אכילה ושתייה, או כשעולה לספר תורה, אעפ"י שהוא פחות מבן שש שנים, כיון שהוא בן חינוך לעניין זה, וכן הוא מנהגינו.

הערה מהקהל: ישנו סיפור מפורסם על חכם אחד שלא ענה אמן אחרי ברכת ילד קטן, והקפידו עליו מאד.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. טוב שהזכרת זאת. זהו מעשה רב נורא ואיום, שמביא אותו הלבוש [בתחילת ספרו], על בנו של החכם אבוהב. שם כתוב במפורש שאותו הילד היה בן חמש שנים בסה"כ. אתה מעיר טוב, והבאתי זאת בספר בארות יצחק על פסקי מהרי"ץ [הלכות ברכת הפירות, דף שכ"ב], שם הרחבנו על הנושא בס"ד.

כך הלשון שם, וכ"ה המנהג פשוט אצלנו ק"ק תימן יע"א, וגם בשאר קהילות ישראל אשר שמענו ונדעם, שעונים אמן אחריהם כשמברכין על אכילתן וכיו"ב, אפי' פחות משש. כאשר

זהו מנהג מעניין, שלא נשמע ולא נראה במחזורינו. צ"אלע היא עיר בדרום תימן, קרובה לעיר עדן. גם בעיר רדאע נהגו כיו"ב, כמש"ש בשו"ת בית העזרי אות ג', וכן הובא בסידור שלהם הנקרא שיח שפתותינו, אלא שיש ביניהם כמה הבדלים בפרטים. בסידור הנז' כתוב אמנם שזה בגיל "חמש"–שש, והעורך הוא יודעספר, אך לא ת"ח שאפשר לסמוך עליו כמו בית העזרי שכתב בהדיא בהיפך.

בספר מצפ"ת בדף פ"ז כתב, משהגיע לגיל שבע שנים, מרגילים אותו לעליה, לקרוא בספר תורה, עפ"י הכלל, קטן עולה למנין שבעה. בדף כלל נהגו שה'ששי' שייך לילד לפי תור. באותו שבת הוא מתרגם בציבור את ההפטרה, ובשבת שלאחריה הילד מתרגם תרגום אונקלוס של פרשה. זהו המנהג גם בעי"ת צנעא, כאמור לעיל ממהר"א אלנדרף זצ"ל. והנה, גם הוא כתב במפורש שמתחילים להעלותו מגיל שבע שנים. הרי המחבר, יהודה לוי נחום, היכרתי אותו, היה שם.

המסקנא היוצאת לנו מכל הדברים הללו היא כדלקמן. פחות מגיל שש שנים, לא נהגו להעלותו, בכל גלילות תימן, לא לזימון, ולא לספר תורה. הוא לא מצטרף למנין שבעה, ששה חמשה ארבעה ושלושה. וגם לא מתרגמים עליו. ישנם המחמירים יותר לגבי זימון, שאין לצרפו כלל וכלל, לכן שיטתנו לגבי גיל שש היא כמו ממוצעת. השיטה המקילה ביותר, היא גם פחות מבין שש, והיא קיצונית לקולא. לכן אפשר להקל ביותר מבין שש, אך פחות מגיל שש, כמעט ואין על מי לסמוך. אלו הם דעות כמעט יחידות. אך הוספנו ואמרנו, כי אין לגרום מכך מחלוקת. אם מישהו מתעקש בדוקא, יש לו על מי לסמוך. שיטה זו איננה מופקעת. והכל לפי ראות עיני המורה.

ילד אוכל איזה מאכל, ומברך לפני כן. לימדו אותו כיצד לברך. עונים אחריו אמן. בפרט המנהג מפורסם כן אצלנו, כשעולין הן לקרות בספר תורה ביום שמחת תורה, שאז נוהגין בכמה מקהילותינו להעלות כל הקטנים וקטני הקטנים לקרות בספר תורה פסוקי ולאשר אמר. אי נמי בק"ק צנעא ועוד מקומות, שנוהגין להעלותן בששי בפרשת ויחי יתרו קורח והאזינו, וכל הקהל עונין אמן אחריהם.

הבאתי שם את דברי היביע אומר הנז', ח"ב סימן י"ג. אלא שהוספנו, דלעניין דינא, אף שהדבר שנוי במחלוקת, וקיימא לן דספק אמן לקולא, מ"מ לא גרע מספק ברכות דלקולא, ואעפ"י כן במקום מנהגא לא חיישינן. לפיכך לדידן ולדכוותן שנהגו לענות אמן אחרי התינוקות, פשיטא דאין שום חשש בדבר, כנלע"ד.

ממילא הוראה זו, שלא לענות אמן אחרי הקטנים, משונית בעיני. וכי הוא לא ידע מהמנהג הזה? אינני יודע כיצד נהגו אצלם, בעיר רדאע. בכל אופן, מנהגיהם היו מאוחרים, ושינו כמה עניינים, כידוע לבקיאים. רבים מהם אינם מנהגי תימן המקוריים, אלא על פי ספרי אחרונים, והסידורים החדשים שהגיעו אליהם.

נמשיך במכתבו של הרב מתתיהו יצ"ו, ובספר סערת תימן דף ק"י כתוב, רוב התינוקות, כשיהיה בן שש או שבע, שגם כבר הוא יכול ללמוד חצי פסוקי פרשת השבוע, ואז מתחיל ללמדו תרגום אונקלוס. ומבין שמונה שנים ולמעלה, בתחילה מחנכו לתרגום בציבור וכו'. אמנם אין ראיה כלום לנ"ד, כי הרע"מ קורח לא מדבר כאן על קריאת ספר תורה. על כך הוא לא כתב.

ובספר זכרון תימן – אותו חיבר הרב גלעד צדוק יצ"ו – דף רמ"ז כתוב (ק"ק צ"אלע), בשבת שבה עולה הקטן בפעם הראשונה לספר תורה, בסביבות גיל שש. אחרי תפילת מוסף, היו מקדשים ומחלקים מיני מתיקה ומשקאות.

אפשר לומר סימן לזכור זאת. "ששי, מגיל שש". מגיל שש, תעלה לששי. זהו בבחינת "וסימניך". [אמנם לפי הדין, לא רק לששי, אלא ה"ה לכל העליות].

עדות על כמה ת"ח שגרסו בברכת שלא עשני גוי, הגימ"ל בדגש.

עתה תשמעו תוספת דברים מעניינים שכתב לי הרב מתתיהו גוטמן, בשולי אותו מכתב, לגבי ברכת שלא עשני גוי. אף שצריכים להאריך על הנושא, ביקשתי בנתיים בשיעור הקודם, לגבות עדיות מן הציבור, כיצד נהגו בזה. ובכן תשמעו מה שכתב אליי רבי מתתיהו יצ"ו. ויישר כחו.

וזה לשונו, אני שמעתי הגירסא כך הגימ"ל דגושה, ממר"ז אבי אמי רבי ישראל בדיחי, וממר"ר מארי חיים צאלח זלה"ה.

שאלתי אותו בטלפון, לאיזה מהם אתה מתכוון? הוא ענה לי, כי הוא מתכוון לרבי חיים צאלח ז"ל, מעיר גדרה. שם גם הוא היה גר לשעבר. היה סגי נהור, אבל תלמיד חכם. יש עוד מארי חיים צאלח, שהיה גר בהרצליה, בנו ר' עזרי צאלח.

הוא מסיים ומביא דבר שלישי, ומר' עזרא עראקי הכהן הי"ו שמעתי גוי, רפה, ובשאמי אומרים גוי.

שאלתי אותו מי הוא רבי עזרא עראקי? הוא השיב לי כי הוא מכפר סבא. ובכן, הנני יודע ומכיר מי הוא. זהו סבו של ידידנו הרב נועם יצ"ו, שהיה משגיח רוחני בשיבת פרי עץ חיים בבית שמש, וכן של אחיו, ידידנו ר' צביאל כהן יצ"ו.

רבי עזרא הנז' עצמו גרס גוי, רפי, כי הוא הבין שכך הגירסא לפי הבלדי, ורק לפי השאמי אומרים גוי. כך הוא חשב, אבל האמת היא שהשאלה איננה קשורה לשאמי ובלדי, אבל כך הוא שמע, או חשב.

הרב מתתיהו הוסיף לי חידוש בע"פ, כי גם הרב איתמר כהן שליט"א אמר לו, שהוא נוהג לומר שלא עשני גוי. גימ"ל דגושה. והוסיף, כי מן הסתם שגור בפיו כך, כי שמע כן מאביו זצ"ל.

רואים מכל זה כי ישנם תלמידי חכמים המעידים על גירסת גוי בדגש. אי אפשר להתעלם מגירסתם. ברוך ה' שהם הצטרפו גם אל מה שכתוב בתכלאל כתיבת יד לפני כשלוש מאות שנה, וכן אל מנהגו של אאמו"ר. לכן הנני מניח שישנם עוד תלמידי חכמים וקהילות שגרסו כך. תמשיכו לברר, וברוכים תהיו, כדי שיתלבנו הדברים. בעז"ה כאשר נדפס סידור, נוכל לכתוב זאת בצורה מבוססת.

שאלה מהקהל: אז עדיף לו' שלא עשני גוי, בגימ"ל דגושה?

תשובת מרן שליט"א: זאת לא אמרתי. לעת עתה עדיין לא היגעת למסקנא ברורה בזה. רק באתי לברר ולחזק שהגירסא הזאת קיימת בקהילותינו, דבר שלא היה ידוע לשעבר.

יתן השם לנו כח ומח לבאר ולברר כל דבר לאשורו ולאמיתותו, וברוך עדי עד שם תהילתו, אכ"ר.

